

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/210389>

Please be advised that this information was generated on 2021-02-27 and may be subject to change.

Opbrengstgericht werken in de Pabo

Verslag van onderzoek

Ed Smeets | Menno Wester | Jos van Kuijk

its

OPBRENGSTGERICHT WERKEN IN DE PABO

Opbrengstgericht werken in de Pabo

Verslag van onderzoek

Ed Smeets | Menno Wester | Jos van Kuijk

April 2011

ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

De particuliere prijs van deze uitgave €12,-
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 - 365 35 00.
Foto omslag: Nationale Beeldbank

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Smeets, Ed.

Opbrengstgericht werken in de Pabo. Verslag van onderzoek. / Ed Smeets, Menno
Wester & Jos van Kuijk - Nijmegen: ITS
ISBN 978 – 90 - 5554 - 418 - 9
NUR 840

Projectnummer: 34000667
Opdrachtgever: PO-Raad, Projectbureau Kwaliteit

© 2011 ITS, Radboud Universiteit Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

In dit onderzoeksverslag worden de resultaten gepresenteerd van een onderzoek naar opbrengstgericht werken in de Pabo's. Activiteiten op dit gebied worden momenteel in veel Pabo's uitgevoerd. Dit wordt mede gestimuleerd door subsidies die hiervoor door de PO-Raad ter beschikking zijn gesteld. Het doel daarvan is de toekomstige leerkrachten beter voor te bereiden op het verzamelen en gebruiken van leerlinggegevens, zodat zij het onderwijs beter kunnen afstemmen op de leerlingen. Hiermee moet een bijdrage worden geleverd aan het verbeteren van de kwaliteit van zowel het basisonderwijs als de lerarenopleidingen.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het Projectbureau Kwaliteit van de PO-Raad. Via vier gevalstudies, aangevuld met een enquête bij studenten van twaalf Pabo's, geeft dit onderzoeksverslag een beeld van de stand van zaken op dit gebied. Daarbij komen zowel projecten gericht op taal/lezen als projecten gericht op rekenen aan bod.

Uit het onderzoek blijkt dat de bezochte Pabo's na een relatief kleinschalige start van plan zijn de opbrengstgerichte aanpak verder uit te breiden over het curriculum. De studenten zijn in het algemeen positief over de manier waarop zij op opbrengstgericht werken worden voorbereid. In de basisscholen bleek de invloed van de activiteiten in de Pabo's echter nog niet zo duidelijk merkbaar.

Wij danken de medewerkers van de Pabo's, van de basisscholen en studenten die hun medewerking aan het onderzoek hebben verleend.

ITS – Nijmegen
dr. Jeroen Winkels, directeur

Inhoud

Voorwoord	v
1 Inleiding	1
1.1 De kwaliteit van het primair onderwijs	1
1.2 Kwaliteit van de lerarenopleiding	2
1.3 Het evalueren van het project	3
2 Doel en opzet van het onderzoek	5
2.1 Doel van het onderzoek	5
2.2 Opzet van het onderzoek	5
3 Close-up: Fontys-Pabo – ‘s-Hertogenbosch	11
3.1 Aanleiding	11
3.2 Organisatie van het project	12
3.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen	13
3.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool	13
3.5 Knelpunten	16
3.6 Successen	16
3.7 Verwachtingen voor de toekomst	17
4 Close-up: Saxion Hogescholen – Deventer	19
4.1 Aanleiding	19
4.2 Organisatie van het project	19
4.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen	20
4.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool	21
4.5 Knelpunten	23
4.6 Successen	23
4.7 Verwachtingen voor de toekomst	24

5 Close-up: Pabo Edith Stein – Hengelo	25
5.1 Aanleiding	25
5.2 Organisatie van het project	25
5.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen	26
5.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool	27
5.5 Knelpunten	29
5.6 Successen	30
5.7 Verwachtingen voor de toekomst	31
6 Close-up: Pabo Theo Thijssen – Utrecht	33
6.1 Aanleiding	33
6.2 Organisatie van het project	33
6.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen	34
6.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool	34
6.5 Knelpunten	37
6.6 Successen	37
6.7 Verwachtingen voor toekomst	37
7 Vragenlijst bij Pabo-studenten	39
7.1 Inleiding	39
7.2 Voorbereiding op de Pabo	39
7.3 Opbrengstgericht werken tijdens de stage	47
7.4 Successen en knelpunten van opbrengstgericht werken	53
7.5 Samenvatting	61
8 Samenvatting en conclusies	63
8.1 Inleiding en doel van het onderzoek	63
8.2 Gevalsstudies bij vier Pabo's	64
8.3 Opbrengstgericht werken volgens de studenten	68
8.4 Tot slot	71
Literatuur	73

1 Inleiding

1.1 De kwaliteit van het primair onderwijs

De PO-Raad voert de Kwaliteitsagenda PO uit, ter versterking van de kwaliteit van het primair onderwijs. In dat verband worden tal van activiteiten uitgevoerd. Aandacht voor onderwijs in taal en lezen staat al langer op de agenda. Dit komt onder meer tot uiting in de taalpilots en in taal/leesverbetertrajecten.

Verbetering van het rekenonderwijs is recent hoog op de kwaliteitsagenda gekomen. Dat heeft verschillende oorzaken. In de eerste plaats heeft internationaal vergelijkend onderzoek aangetoond dat de prestaties van leerlingen bij rekenen achteruitgaan en dat de positie van Nederland op de internationale ranglijst zakt (Meelissen & Drent, 2008). In de tweede plaats heeft de Inspectie van het onderwijs (2008) geconstateerd dat er aanzienlijke verschillen tussen scholen zijn in resultaten op het onderdeel rekenen van de Cito-Eindtoets. Volgens de inspectie blijft 20 à 25 procent van de scholen qua prestaties achter bij de verwachtingen, terwijl 25 à 30 procent juist beter presteert dan verwacht. Uit een vergelijking tussen rekenzwakke en rekensterke scholen die de Inspectie heeft gemaakt, komen verschillende punten naar voren die aspecten van het onderwijsleerproces betreffen. De Inspectie stelt dat het verbeteren van het onderwijsleerproces een positieve bijdrage levert aan de verbetering van de rekenprestaties van leerlingen. Dat vereist dat scholen hun prestaties systematisch in kaart brengen en analyseren en dat de leraren de resultaten van die analyse gebruiken om het onderwijs in hun klas te verbeteren. Met andere woorden: scholen die qua prestaties achterblijven bij de verwachtingen, moeten meer opbrengstgericht gaan werken.

De Onderwijsraad (2008) stelt dat opbrengstgerichtheid inhoudt dat de school concrete doelstellingen voor leerlingen formuleert, daarbij rekening houdend met de leerlingenpopulatie, en dat alle betrokken partijen er gericht aan werken deze doelen te bereiken. Het schoolbestuur kan de opbrengstgerichtheid stimuleren door gegevens cyclisch te analyseren en bespreekbaar te maken en een opbrengstgerichte cultuur te stimuleren. In school kan opbrengstgerichtheid worden gestimuleerd via collegiale intervisie en professionalisering, gericht op didactische en inhoudelijke deskundigheid.

Rekendidactiek of competenties van leraren?

Er is enige discussie over de oorzaken van de teruglopende prestaties bij rekenen. Regelmatig wordt daarbij het ‘realistisch rekenonderwijs’ aangewezen. Het Cito heeft vastgesteld dat er sinds de invoering van het realistisch rekenen sprake is van een achteruitgang in de prestaties op het gebied van bewerkingen (Janssen, Van der Schoot, & Hemker, 2004). Gelderblom (2009) wijst erop dat het gericht automatiseren en inoefenen van de basisvaardigheden ernstig is verwaarloosd sinds de invoering van realistische reken-wiskundemethoden in het onderwijs in Nederland. Er is vooral aandacht voor strategieën en het ontwikkelen van inzicht. De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (2009) stelt naar aanleiding van een analyse van de relatie tussen rekindidactiek en rekenvaardigheid echter dat er geen overtuigend verschil in effectiviteit is aangetoond tussen traditionele en realistische rekindidactiek. Volgens de KNAW zouden verschillen in resultaten vooral te maken hebben met de competenties van leraren. Eén van de hoofdconclusies van de KNAW luidt als volgt: ‘De sleutel tot verbetering van de rekenvaardigheid ligt in het niveau van de leraar. De opleiding en nascholing van de leraar zijn in ernstige mate geërodeerd. Het Ministerie van OCW dient de Pabo-opleiding aan een grondig onderzoek te onderwerpen en nascholing in rekenvaardigheid en rekindidactiek krachtig te stimuleren’ (p. 9).

1.2 Kwaliteit van de lerarenopleiding

In het kader van de kwaliteitsagenda ‘Krachtig Meesterschap’ wordt gewerkt aan de kwaliteitsverbetering van de lerarenopleiding in de Pabo’s. Een van de aandachtsgebieden is het realiseren van een opbrengstgerichte manier van werken binnen de school (Ministerie van OCW, 2008). In de loop van 2009 hebben dertien Pabo’s subsidie van de PO-Raad ontvangen voor een project dat is gericht op het stimuleren van de aandacht voor opbrengstgericht werken (OGW) in de lerarenopleiding. In de loop van 2010 zijn daar nog negen Pabo’s aan toegevoegd. Het gaat om een subsidie van 35.000 Euro. De PO-Raad geeft aan dat de projecten ‘Opbrengstgericht werken in de Pabo’ in het verlengde liggen van de lopende taal/lees- en rekenverbetertrajecten en taalpilots en zijn bedoeld om het effect daarvan te versterken. Een voorwaarde voor subsidiëring was dat een aanvraag werd ingediend in samenwerking tussen Pabo, lectoren, schoolbesturen en basisscholen. Het uitgangspunt daarbij is dat studenten leren systematisch gebruik te maken van gegevens over leerlingen om het onderwijs te verbeteren en dat deze aanpak ook in de basisscholen wordt ingevoerd.

Opbrengstgericht werken wordt ook wel ‘data-driven teaching’ genoemd (McLeod, 2005; Noyce, Perda, & Traver, 2000). Ledoux e.a. (2009) geven de voorkeur aan de

term ‘meetgestuurd onderwijs’, oftewel ‘onderwijs waarbij betrokkenen zich in hun taakuitvoering laten sturen door uitkomsten van metingen’ (p.19). Volgens McLeod (2005) zijn daarbij de volgende elementen van belang:

- goede gegevens over beginkenmerken van de leerlingen;
- meetbare leerdoelen;
- veelvuldige formatieve toetsing;
- gerichte onderwijsinterventies;
- professionele leergemeenschappen.

Deze elementen moeten in onderlinge interactie leiden tot betere informatie voor leraren over het onderwijsleerproces en betere leervorderingen van leerlingen. Het primaire doel is het verbeteren van het onderwijs in de klas, zodat dit beter aansluit bij de specifieke behoeften en vaardigheden van leerlingen. Dit is van belang voor alle leerlingen, maar zal vooral tot uiting komen bij de leerlingen die qua prestatieniveau afwijken van het klassengemiddelde, oftewel leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften (variërend van leerlingen met leerstoornissen tot hoogbegaafde leerlingen). Daarnaast kan het verzamelen van data over de kwaliteit van het onderwijs in de klas ook worden gebruikt om de kwaliteit van het onderwijs van de school als geheel te verbeteren (Johnson, 2000).

De PO-Raad noemt de volgende kenmerken van een opbrengstgerichte aanpak¹:

- op basis van doelen op leerlingenniveau de kwaliteit van de instructie bepalen;
- klassenmanagement met aandacht voor differentiatie;
- methodenkennis;
- kennis van tussendoelen en leerlijnen in samenhang;
- kennis van het benutten van leerlingvolgsystemen.

Van het project dat de Pabo's uitvoeren, wordt verwacht dat dit niet alleen bijdraagt aan een grotere mate van gerichtheid op opbrengstgericht werken door de studenten (leraren in opleiding), maar ook uitstraling heeft naar de scholen voor primair onderwijs waarmee de Pabo's in het kader van het project samenwerken.

1.3 Het evalueren van het project

Het Projectbureau Kwaliteit van de PO-Raad heeft het ITS verzocht de activiteiten in het kader van het project opbrengstgericht werken in de Pabo's te evalueren. Met dit onderzoeksverslag wordt aan dit verzoek voldaan. Als eerste bespreken we de opzet

---

1 Zie <http://schoolaanzet.nl/subsidieregelingen/pabo>.

van het onderzoek. Vervolgens beschrijven we vier gevalstudies op vier verschillende Pabo's. Daarna behandelen we de belangrijkste resultaten uit de enquête bij Pabo-studenten. Tot slot eindigen we met een samenvatting en conclusies.

2 Doel en opzet van het onderzoek

2.1 Doel van het onderzoek

Het onderzoek biedt zicht op de activiteiten die in het kader van het project in de Pabo's zijn uitgevoerd om de studenten te leren opbrengstgericht te werken. Ook laat het onderzoek zien wat de invloed van deze aanpak is op de praktijkcomponent van de opleiding van de studenten en wat het uitstralingseffect naar de opleidingsscholen is.

In het onderzoek komen de volgende onderzoeksvragen aan bod:

- Welke activiteiten worden in de lerarenopleiding aan de Pabo en in de opleidingsscholen uitgevoerd om leraren in opleiding te bekwamen in het opbrengstgericht werken bij taal/lezen en/of rekenen?
- Wat is hiervan het effect op de attitudes en competenties van de leraren in opleiding met betrekking tot opbrengstgericht werken bij taal/lezen en/of rekenen?
- Wat is het effect van de aanpak gericht op opbrengstgericht werken in de opleidingsscholen die met de Pabo's samenwerken in het kader van het project?

2.2 Opzet van het onderzoek

Het onderzoek bestaat uit vier gevalsstudies en een enquête bij Pabo-studenten. We beschrijven eerst de aanpak van de gevalsstudies en vervolgens gaan we in op de enquête bij Pabo-studenten.

Gevalsstudies bij Pabo's

Vier projecten gericht op opbrengstgericht werken zijn nader onder de loep genomen. Bij deze projecten hebben we de relevante projectdocumenten geanalyseerd en hebben we gesprekken met de projectleider, de lector en betrokken docenten gevoerd.

Daarnaast hebben we telefonische interviews gehouden met één of enkele basisscholen per in het kader van de gevalsstudies bezochte Pabo. In eerste instantie vroegen we de schooldirecteur de vragen te beantwoorden. Deze kon zo nodig doorverwijzen naar een intern begeleider of de taal- of rekencoördinator of de stagebegeleider.

De vier projecten die we in de gevalsstudies nader bekijken, zijn geselecteerd in overleg met het Projectbureau Kwaliteit. Daarbij gaat het om twee projecten die zijn gericht op het rekenonderwijs en twee projecten op het gebied van taal en/of lezen. Het betreft volgende projecten:

1. Fontys-Pabo 's-Hertogenbosch.

Lectoraat: Leren en innoveren.

Vakgebied: Rekenen.

Aanpak: Er wordt een methodiek voor opbrengstgericht werken ontwikkeld, evenals tools daarbij. Docenten en studenten worden getraind in deze methodiek. Deze wordt geïmplementeerd in een aantal opleidingsscholen. De studenten leren cyclisch opbrengstgericht werken in een didactiek van passend reken- en wiskundeonderwijs.

2. Saxion Hogescholen, Deventer.

Lectoraat: Dalton, traditioneel vernieuwingsonderwijs / reken- en wiskundeonderwijs.

Vakgebied: Rekenen.

Aanpak: Het Dalton-curriculum wordt zodanig aangepast dat studenten leren de opbrengsten voor leerlingen te optimaliseren, eerst op het gebied van rekenonderwijs en later ook bij taalonderwijs. Er wordt gewerkt aan een kijkwijzer opbrengstgericht werken. Specifiek aandachtspunt is de wijze waarop opbrengstgericht werken in het zelfstandig werken door leerlingen kan worden versterkt en hoe daarbij de instructie geoptimaliseerd kan worden. Doel is een aantal 'triggers' te vinden voor taakkenmerken en kenmerken van de informatie die leerlingen ontvangen, een en ander in combinatie met de leerkrachtgebonden activiteiten.

3. Pabo Edith Stein, Hengelo.

Lectoraat: Doorlopende leerlijnen taal-lezen en effectief taalleesonderwijs.

Vakgebied: Taal/lezen.

Aanpak: In dit project wordt het huidige curriculum van de Pabo vergeleken met de werkwijzen van het Enschedese Leesverbeterplan. Uit deze analyse blijkt welke onderdelen van dit plan in het curriculum ontbreken. De studenten leren tijdens het project effectief te werken met de in het kader van het Enschedese Leesverbeterplan ontwikkelde 'datamuur'. Zij leren over meetgericht werken op zowel school- als groepsniveau. Hierbij komt ook klassenmanagement aan de orde. In de praktijk moet de datamuur, die gebaseerd is op het Cito-Leerlingvolgsysteem, op groepsniveau uitmonden in effectieve groepsplannen. De interventies worden geëvalueerd.

4. Pabo Theo Thijssen, Hogeschool Utrecht

Lectoraat: Leerproblemen, in het bijzonder preventie van leesproblemen.

Vakgebied: Lezen.

Aanpak: Studenten leren opbrengstgericht werken, te beginnen bij het aanvanke-lijk leesonderwijs. Er wordt door alle betrokkenen gewerkt met standaardinstru-menten, waaronder een groepsplan en een observatie-instrument. Zo ontstaat een gezamenlijk referentiekader voor schoolbestuur en opleiders. Er wordt samenge-werkt met twee andere Pabo's in Utrecht.

Vragenlijst voor de Pabo-studenten

In de periode december 2010 tot en met januari 2011 is een vragenlijstonderzoek uitgevoerd bij studenten van alle aan het project opbrengstgericht werken deelnemen-de Pabo's. De Pabo's is verzocht om schriftelijke vragenlijsten te verspreiden onder de studenten die met opbrengstgericht werken te maken hebben. Dit criterium voor deelnemende studenten is met opzet ruim geformuleerd. Bij sommige Pabo's wordt opbrengstgericht werken in het derde leerjaar behandeld, bij anderen speelt het in een eerder leerjaar of zijn er slechts enkele studenten in het kader van een afstudeerpro-ject mee bezig.

In deze enquête zijn vragen opgenomen over de volgende onderwerpen:

- mate waarin de studenten tijdens het onderwijs op de Pabo zijn voorbereid op opbrengstgericht werken in het onderwijs;
- beschikbaarheid van gegevens in de scholen die kunnen worden gebruikt bij opbrengstgericht werken (waaronder het leerlingvolgsysteem, methodegebonden toet-sen, Cito-toetsen, overige gegevens);
- mate waarin en wijze waarop in de scholen bij taal, lezen en/of rekenen gebruik wordt gemaakt van beschikbare gegevens in het kader van opbrengstgericht werken (zowel bij preventie als evaluatie);
- mate waarin is voldaan aan randvoorwaarden voor opbrengstgericht werken (o.a. attitudes, competenties, faciliteiten, ondersteuning);
- succesfactoren en belemmeringen bij opbrengstgericht werken.

Van de Pabo's die betrokken zijn bij het project opbrengstgericht werken, waren er 14 bereid om mee te werken aan het afnemen van de vragenlijst. De Pabo's die niet meewerkten, noemden daarvoor verschillende redenen. Sommigen vonden dat het te kort dag was, gaven aan dat de studenten nog te kort met opbrengstgericht werken bezig waren of deden zelf al onderzoek naar opbrengstgericht werken. Van de mee-werkende Pabo's viel één Pabo af omdat de studenten weigerden de vragenlijst in te vullen. Een andere Pabo heeft de enquêtes aan de drie studenten uitgedeeld die be-

trokken waren bij een afstudeeropdracht over opbrengstgericht werken, maar deze enquêtes zijn nooit retour ontvangen.

Uiteindelijk retourneerden 12 Pabo's in totaal 283 ingevulde vragenlijsten. De verdeling van de respons is weergegeven in tabel 2.1. Daarin staat per Pabo het aantal mannen, vrouwen en het totale aantal respondenten.

Tabel 2.1 – Respons per Pabo, naar geslacht; in aantallen studenten (n=283)

	aantal mannen	aantal vrouwen	totaal
Iselinge Hogeschool	1	9	10
Pabo Edith Stein	3	34	37
Hogeschool Windesheim	2	8	10
Hogeschool Zeeland	8	51	59
Fontys Pabo Den Bosch	2	4	6
Hogeschool Utrecht	1	4	5
Marnix Academie	4	49	53
Hogeschool Saxion	2	9	11
IPABO Amsterdam	1	1	2
Pabo Almere	6	40	46
Gereformeerde Hogeschool Zwolle	0	5	5
Pabo Groenewoud Nijmegen	4	35	39
Totaal	34	249	283

Sommige Pabo's hebben opbrengstgericht werken breder in de opleiding geïmplementeerd dan andere. De omvang van de respons per Pabo wisselt, op twee Pabo's vulden meer dan 50 studenten een vragenlijst in, terwijl op vier Pabo's minder dan tien studenten deelnemen.

Kenmerken van deelnemende studenten

Driekwart van de deelnemers is tussen 18 en 25 jaar oud, maar er zijn ook studenten ouder dan 50 jaar. De gemiddelde leeftijd is 22,2 jaar. Het merendeel van de deelnemende studenten is vrouw (88%). Dit komt redelijk overeen met landelijke cijfers over de gehele studentenpopulatie van de Pabo's. Volgens de cijfers op [stamos.nl](http://www.stamos.nl) is 80 procent van de studenten op de lerarenopleiding voor het basisonderwijs jonger dan 25 jaar en is 83 procent van de studenten vrouw.²

---

² <http://www.stamos.nl>.

De vragenlijsten zijn vooral ingevuld door derdejaars studenten (53%), gevolgd door tweedejaars (25%) en vierdejaars (19%) studenten. Er deden enkele eerste- en vijfdejaars studenten aan de enquête mee, respectievelijk 2 en 1 procent.

Bijna alle studenten (91%) volgen stage op het moment dat de vragenlijst is afgenomen. Gedurende deze periode loopt ongeveer 16 procent van de deelnemende studenten stage in de onderbouw. Ongeveer 38 procent van de studenten loopt stage in groep 3, 4 of 5. Bijna de helft (45%) heeft een stage in de bovenbouw.

We vroegen de Pabo's om de vragenlijsten af te nemen bij de studenten in de leerjaren of de werkgroepen die betrokken zijn bij opbrengstgericht werken. In hoeverre vinden studenten dat ze met dit begrip bekend zijn? Sommige Pabo's gaven bijvoorbeeld aan dat de methoden van opbrengstgericht werken een onderdeel zijn van het curriculum, maar dat ze weinig aandacht aan de term 'opbrengstgericht werken' besteden. Ongeveer 18 procent van de deelnemende studenten geeft aan niet of nauwelijks bekend te zijn met het begrip 'opbrengstgericht werken in het onderwijs'. Ruim tweederde is hier een beetje mee bekend en 14 procent is erg bekend met deze term.

3 Close-up: Fontys-Pabo – ‘s-Hertogenbosch

‘De zichtbare rekenresultaten zijn als het topje van de ijsberg; het deel van de ijsberg dat onder water zit, het rekenbegrip, is moeilijker zichtbaar’

3.1 Aanleiding

Het project omtrent opbrengstgericht werken vloeit voort uit een samenwerking tussen opleidingsdocenten van de Fontys-Pabo's, Fontys OSO en andere opleiders, wetenschappers, onderwijsadviseurs en schoolbesturen. Deze samenwerking werkt met de PARWO-didactiek. Dit staat voor PAssend Reken-Wiskunde Onderwijs. PARWO is oorspronkelijk gestart vanuit een samenwerking tussen Edumat en de Stichting Speciaal Onderwijs Tilburg (SSOT). De PARWO-didactiek is mede op basis van onderzoek in het speciaal onderwijs ontwikkeld. De didactiek richt zich op de cruciale momenten in de rekenwiskundige ontwikkeling van de leerling, zodat het rekenonderwijs daar optimaal bij aansluit.

De PARWO-didactiek sluit volgens de betrokkenen goed aan bij opbrengstgericht werken en is daarom als basis genomen voor het project ‘Opbrengstgericht werken’ van de Fontys-Pabo. In deze didactiek wordt rekenen opgevat als een ijsberg: het topje van de ijsberg steekt boven water uit, dit is de formele kennis van het rekenen. Deze drijft op het deel dat onzichtbaar onder water zit. Dit is het getalbegrip en het begrip van concepten die de basis vormen voor kennisverwerving. Met een scaninstrument (PARWO-quickscan) kan het 'drijfvermogen' van de leerlingen in kaart worden gebracht. Deze scan dient als didactisch kader. In een matrix wordt de groei in vaardigheden weergegeven in twee dimensies: horizontaal wordt de uitbouw in de breedte (bijvoorbeeld het werken met grote getallen) weergegeven en verticaal het niveau (van verkennen naar formele opgaven)³. PARWO wordt gekarakteriseerd als een didactiek voor realistisch rekenen die zich sterk richt op de fundering van rekeninzichten. Het hoofddoel is volgens de betrokkenen om de reken-wiskundige redzaamheid en de 'gecijferdheid' van leerlingen te bevorderen. De leraar wordt gezien als spil in het leerproces. Door de leerkracht bewust te maken van de basisprocessen hervindt deze z'n kernrol als regisseur van het onderwijs en leert boven de methode te staan.

---

3 Zie www.parwo.nl.

De betrokkenen willen via het opbrengstgericht werken deze didactiek verder uitrollen bij leraren en Pabo-studenten en zijn daarom gestart met dit project ‘Opbrengstgericht werken’.

Binnen het projectplan hebben de projectpartners de volgende doelen afgesproken:

- het uitwerken van de didactiek van PARWO voor opbrengstgericht werken bij rekenen;
- het trainen van docenten en studenten in deze didactiek;
- de implementatie van de didactiek in een aantal opleidingsscholen van de schoolbesturen Signum en ATO vanuit Fontys Den Bosch;
- monitoring en evaluatie van de implementatie;
- het verspreiden van de bijgestelde didactiek onder de scholen van de schoolbesturen;
- het opnemen van de didactiek in het opleidingscurriculum.

3.2 Organisatie van het project

Er zijn drie organisaties als projectpartner bij OGW betrokken. Dit zijn de Pabo Fontys Den Bosch, PARWO en het schoolbestuur Signum. In het projectplan zijn de taken verdeeld:

- De Pabo is ervoor verantwoordelijk dat het opbrengstgericht werken en de PARWO-didactiek structureel in het curriculum worden opgenomen, dat studenten de mogelijkheid wordt geboden om zich via (afstudeer)onderzoek op de opleidingsscholen hierin verder te verdiepen en kennis te ontwikkelen en dat basisscholen van andere schoolbesturen via een studiedag voor basisschoolcoaches op de hoogte worden gebracht van de methodiek van opbrengstgericht werken. Ook draagt de Pabo Fontys Den Bosch de didactiek en resultaten aan de andere Fontys-Pabo's en Fontys OSO over. Daarnaast trekt de Pabo samen met het schoolbestuur Signum opbrengstgericht werken door naar taal. Het lectoraat richt zich op een wetenschappelijke onderbouwing van het project.
- Vanuit PARWO worden via een ‘train-de-trainer’-programma de docenten van Fontys-Pabo's en OSO getraind in de PARWO-didactiek. Dat gebeurt in vijf trainingsbijeenkomsten. Daarnaast ontwikkelt de PARWO-organisatie de didactiek en bijbehorende tools voor opbrengstgericht werken bij rekenen verder.
- Het schoolbestuur Signum is verantwoordelijk voor het stimuleren van de opleidingsscholen om deel te nemen aan het project OGW. En om, indien het project positieve resultaten oplevert, het opbrengstgericht werken verder te implementeren en breder te verspreiden binnen de scholen van het eigen bestuur en binnen de andere schoolbesturen in Den Bosch.

3.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen

Pabo

Voor de Pabo loopt het project van mei 2010 tot maart 2011. Het opstarten duurde langer dan gepland. Eind februari / begin maart 2011 wordt er geëvalueerd. Er is in november 2010 een conferentie over OGW gehouden op de Pabo. Daar waren 250 bezoekers. De betrokkenen van de Pabo geven aan dat het niet goed mogelijk is om de studenten OGW aan te leren binnen de vier maanden van de collegereeks. Ze laten de studenten er kennis mee maken. OGW is ook bij de afstudeerfase ingevoerd en studenten kunnen zich er via een afstudeeronderzoek eventueel nog verder in verdiepen.

De Pabo probeert rekenopbrengsten te verhogen door de didactiek te verbeteren. Studenten leren met behulp van een quickscan het “drijfvermogen” van de rekenijtsberg bij leerlingen vast te stellen. Daarmee worden vervolgens groepsplannen gemaakt. Volgens de betrokkene van PARWO is het beter om leerlingen met hetzelfde “drijfvermogen” te clusteren dan om elke leerling een individuele leerlijn aan te bieden.

Basisschool

Het project opbrengstgericht werken is na de herfstvakantie van start gegaan in zes basisscholen. Dit project duurt vier maanden. Er wordt naar gestreefd om de teams kritisch te laten kijken naar hun rekenonderwijs. Er is inmiddels met het team van één van de scholen een studiemiddag gehouden. Leraren moeten op basis van het “drijfvermogen” rijk onderwijs geven. Het project is sterk op de leraar gericht. Een belangrijk doel is ervoor te zorgen dat de leerkracht beter opgeleid is. Lerarenteams moeten zelf inzien dat verbetering nodig is en zij moeten dat willen aanpakken. Het is een gemiste kans als je alleen naar de leerresultaten kijkt. Het gaat hier eigenlijk om een verandering die vijf jaar kost. Vanuit de Pabo wordt getracht in de scholen bewustwording en gedragsverandering te realiseren. Het contact tussen Pabo en scholen is intensief. Op iedere school lopen zes à acht studenten stage.

3.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool

Organisatie van de Pabo en docenten

De Pabo-docenten zijn via het ‘train the trainer’-programma van PARWO bijgeschoold in de PARWO-didactiek. Volgens de betrokkenen van de Pabo was het geen

knelpunt dat er weinig tijd zat tussen deze bijscholing en de instructie aan de Pabo-studenten. De doelen in de colleges zijn niet anders dan voorheen, maar deze doelen zijn volgens de Pabo nu wel duidelijker geworden. De lessen zijn meer gestructureerd en ze worden volgens de cyclus van opbrengstgericht werken aangeboden. De bij het project betrokkenen geven aan dat de medewerkers wel enthousiast zijn over opbrengstgericht werken, maar door volle agenda's is er weinig tijd beschikbaar voor innovatie. De Pabo is daarom bezig om het curriculum te vernieuwen, zodat deze tijd beschikbaar komt. Er is enige weerstand die te maken heeft met de inspanning die de overgang naar OGW kost. Het gaat om een verandering van werken en denken. Er moet een omslag worden gemaakt en dat kost moeite. Er is nog geen uitbreiding van opbrengstgericht werken naar andere vakken.

Studenten

Het project is gericht op de tweede-, derde- en vierdejaarsstudenten. Deze lopen allemaal stage. De studenten zijn volgens de Pabo enthousiast over de PARWO-didactiek en opbrengstgericht werken, al is het niet duidelijk of dat voor iedereen geldt. Een valkuil is dat sommige studenten zelf te weinig plezier hebben in rekenen. In principe kunnen ze de OGW-methode overigens in elk vak toepassen.

De betrokkenen van de Pabo geven aan dat studenten weer creatief worden. In tegenstelling tot vier jaar geleden laten ze nu meer de lesmethode los en richten ze zelf hun les in. Eerst deden zij echt "het kunstje van de methode". Ze werken ook op school met de PARWO-matrix, de doelen zijn specifieker dan eerst en de studenten gaan beter na of ze de doelen bereiken.

Basisscholen

De basisschool waarmee in het kader van dit onderzoek een gesprek is gevoerd, heeft vanaf het schooljaar 2009-2010 begeleiding in een rekenverbetertraject (op zakelijke basis) van de Pabo Den Bosch. Wat betreft rekenresultaten bleef de basisschool namelijk onder het gewenste niveau. De Pabo heeft in dat jaar in de vorm van een aantal teambijeenkomsten de visie op rekenen in de basisschool aangescherpt en leerkrachten begeleid bij onder andere effectieve leertijd en het werken volgens de didactiek van PARWO. In het schooljaar 2010-2011 is de ondersteuning door de Pabo ondergebracht in de pilot OGW. Deze ondersteuning bestaat vooral uit het deelnemen van een medewerker van de Pabo aan de rekenwerkgroep in de school. De Pabo vervult daarin zowel voor de directie als voor de leraren een vraagbaakfunctie op het terrein van rekenen en rekendidactiek. Daarnaast wordt een stagiaire van de Pabo ingezet om een opdracht (van de basisschool) uit te voeren die te maken heeft met de didactiek

van PARWO. De stagiaire ontwikkelt een quickscan voor rekenen en voert die uit om na te gaan of die beter werkt dan methodetoetsen.

Door de basisschool wordt er niet direct een relatie gelegd tussen werken volgens de didactiek van PARWO en opbrengstgericht werken. Wel worden er overeenkomsten gezien. Met name het feit dat inzicht nodig is in wat leerlingen als basis weten en kennen om resultaten te kunnen boeken, is bij beide wijzen van werken van belang. De didactiek van PARWO richt zich daarbij vooral op leerkrachtvaardigheden en rekendidactiek en minder op (het meten van) resultaten. Er is ook minder sprake van een planmatige cyclus, zo is de opvatting op de basisschool.

In 2010 is de school door de inspectie als zeer zwak bestempeld en is een verbetertraject ingezet. De betekenis van de deelname van de school aan de pilot OGW en het stempel van zwakke school en de activiteiten die in dat kader verricht worden, lopen door elkaar heen en zijn moeilijk te scheiden. In zijn algemeenheid wordt door de school gesteld dat het werken met de didactiek van PARWO voor de school betekent dat leraren meer stil staan bij wat ze in de lessen doen en dat ze meer doelgericht werken. Ze worden ook wat minder afhankelijk van de methode en krijgen op den duur meer zicht op leerlijnen. Ook begeleidt men elkaar onderling meer en wordt er meer over onderwijs gesproken. Dit wordt gezien als winst.

Een knelpunt is de kennis van leraren die soms tekortschiet. Verder maakt de school zich zorgen over de continuïteit van de activiteiten en dan met name voor leraren buiten de rekenwerkgroep. Het werken volgens deze didactiek is verder nogal complex en kost veel tijd. De school is wel van mening dat ze op de goede weg zijn en steeds beter volgens de PARWO-didactiek werken. Successen zijn er volgens de basisschool ook: de betrokkenheid van leraren en het (beter) voldoen aan de normen van de inspectie.

De schoolleiding hoopt dat deze wijze van werken (PARWO) ook een uitstraling heeft naar andere vakken dan rekenen. Het is voor de directie ook een maatstaf om te kijken of de werkwijze in overeenstemming is met wat de school wil bereiken. De leraren die er sterk bij zijn betrokken, zien ook dat er bij rekenen betere resultaten worden bereikt, dat leraren beter inzicht hebben en dat dit mogelijk ook bij andere vakken kan werken.

3.5 Knelpunten

In de gesprekken die met medewerkers van de Pabo zijn gevoerd, worden de volgende knelpunten genoemd:

- Leraren die vanuit oude ideeën met nieuwe methoden werken.
- Leraren die te veel blindelings de methode volgen. Zij staan onder druk van de lesmethode en van de onderwijsinspectie.
- De valkuil van opbrengstgericht werken is volgens één van de betrokkenen “om dit te vertalen als oplossingsgericht werken. De analyse moet niet vergeten worden.”
- Een andere valkuil die genoemd wordt, is om alleen de resultaten van de leerlingen te analyseren. Er dient ook bewust gekeken te worden of de leerproblemen te maken hebben met de manier waarop de leerkracht uitleg geeft.
- Bij de analyse van opbrengsten zie je alleen de resultaten. Je meet niet wat er aan getallenbegrip “onder water” zit. Het volstaat volgens de betrokkene van PARWO niet om de leerlingen die het doel niet halen bij te spijkeren. “Dan leer je ze een trucje, maar je moet naar de basis van het rekenen”.
- Het gebeurt nog vaak dat basisscholen alleen een verandering als OGW willen toepassen als ze door de inspectie als rekenzwak worden gekenmerkt.
- Een volledig lerarenteam op een school enthousiasmeren is nog een brug te ver. Er wordt gefocust om betrokken leraren te enthousiasmeren. Dat hangt ook van de schoolleiding af. Het team moet qua visie op één lijn zitten.
- De PARWO-aanpak werkt beter bij studenten met vwo-niveau. De instroom van studenten met mbo-niveau neemt echter toe. Dat kan knelpunten opleveren.
- Een andere valkuil is als studenten te weinig plezier hebben in rekenen. De indruk is dat PARWO aanslaat bij de studenten, maar het is nog onduidelijk of dat bij iedereen zo is.

3.6 Successen

Naast de hierboven genoemde knelpunten, worden ook successen genoemd:

- Een belangrijk pluspunt is dat het project ontwikkelingsgericht is, dat leerkrachten worden opgeleid en gefaciliteerd, dat studenten daarin worden meegenomen en dat de organisatie dat mogelijk maakt.
- Ook de betrokkenheid van de opleidingsschool en de mentoren bij PARWO is een succes.

3.7 Verwachtingen voor de toekomst

Waar willen de projectpartners zich de komende tijd op gaan richten? De betrokkenen van de Pabo geven aan dat zij “de komende jaren de hype van opbrengstgericht werken moeten onderbrengen. Het idee van opbrengstgericht werken is goed, maar we moeten het een plek geven, zodat het niet verwatert.”

4 Close-up: Saxion Hogescholen – Deventer

‘Daltononderwijs is effectief onderwijs, is opbrengstgericht werken’

4.1 Aanleiding

Dit project richt zich, in afwijking van de andere projecten over opbrengstgericht werken, niet op een Pabo maar op een onderdeel ervan, namelijk de Daltongroep. OGW wordt hierbij gekoppeld aan werken met taken en aan de principes van het Daltononderwijs. Dit onder andere omdat geconstateerd werd dat een daltonwerkwijze met een te grote focus op zelfstandig werken wel eens contraproductief zou kunnen zijn. Er worden voorbeelden gebruikt van scholen waarbij de resultaten op de Cito-toets voor rekenen niet voldoende waren. Dit wordt ermee in verband gebracht dat automatisering bij de leerlingen niet of onvoldoende heeft plaatsgevonden. Binnen de Daltongroep en het lectoraat Dalton stond effectief onderwijs bovendien al hoog op de agenda. Het is een van de kernthema's binnen de specialisatie Dalton en de commerciële begeleidingstrajecten die door de Daltongroep worden uitgevoerd. Een van de gesprekspartners stelt dat Daltononderwijs bijna hetzelfde is als OGW, beide onderwijsvormen streven naar zo effectief mogelijk onderwijs. Er wordt door de Daltongroep en het lectoraat op de Pabo bovendien een grote mate van overeenstemming gezien tussen opbrengstgericht werken en effectief onderwijs.

4.2 Organisatie van het project

Het project is gekoppeld aan de Daltongroep van de Pabo. Deze groep verzorgt de specialisatie Daltononderwijs voor studenten en heeft de nascholing op dit terrein in handen. De groep bestaat in totaal uit ongeveer tien personen, waarvan vier van het lectoraat en zes docenten. Niet allen zijn even sterk betrokken bij dit project. Er zijn twee projectleiders die in feite het project gaande houden en uitvoeren. Eén projectleider richt zich vooral op de meer theoretische kant van OGW en Daltononderwijs en op het schrijven van stukken en artikelen hierover en de andere projectleider is meer praktisch bezig met OGW in de Pabo en het veld (het basisonderwijs). Er was een lector Daltononderwijs (autonoom werken, zelfstandig werken, taakgericht werken). De lector heeft zich vooral gericht op wat effectief onderwijs zou kunnen zijn en heeft getracht dit binnen de Pabo en daarbuiten over het voetlicht te brengen. Er is in no-

vember een nieuwe lector benoemd en binnen enkele weken volgt ook een benoeming voor een associate-lector rekenen.

Verwachte opbrengsten van het project zijn een beter inzicht in de kenmerken van taken en oefeningen die effectief zijn en geschikt zijn voor zelfstandig verwerken in een taak en kijken voor welke leeropbrengsten meer docentgebonden werkvormen effectiever zijn. Ook aanpassing van het curriculumonderdeel voor het Daltoncertificaat is een doel, evenals het inpassen van 'Opbrengstgericht werken' in het tweede jaar van de Pabo. Verder is het nascholingsaanbod op het terrein van opbrengstgericht werken aangepast. In pilotscholen zal tenslotte gewerkt worden met opbrengstgericht werken. Mede op basis hiervan worden kijkwijzers ontwikkeld voor collegiale consultatie.

4.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen

Doel van het project is het rendement van het onderwijs te vergroten door afstemming tussen instructie en zelfstandig werken en het aansturen door middel van taken te optimaliseren. Dit niet alleen in Daltonscholen maar uiteindelijk ook in niet-Daltonscholen omdat die met dezelfde problematiek zitten.

Pabo

Binnen de specialisatie Dalton (totaal 8 dagen) is OGW onder het thema effectiviteit een van de onderwerpen waaraan aandacht besteed wordt. OGW wordt aan de orde gesteld via bijvoorbeeld stellingen over wat OGW is. Dit leidt tot discussies over wat studenten zien op hun stageplaatsen in de basisscholen en wat mogelijk is. Daarnaast wordt in de specialisatie meer gefocust op 'evidence based' werken. De zes docenten en een van de coördinatoren zijn de uitvoerenden. Getracht wordt goed inzicht te krijgen in wat OGW is en hoe dit zich verhoudt tot Daltononderwijs.

Basisschool

Het project heeft zich vooral op het Daltononderwijs gericht omdat de Pabo in de directe omgeving een uitgebreid Daltonscholennetwerk (ongeveer 70 scholen) onderhoudt. Na het project wordt gestreefd naar uitstraling in de rest van de Pabo en ook naar andere basisscholen. De activiteiten van de Pabo uit dit project richting basisscholen bestonden voornamelijk uit informatievoorziening.

De andere coördinator is vooral bezig met OGW in zowel het primair als het voortgezet onderwijs. Zo geeft hij nascholing (met aandacht voor effectief werken en OGW)

op ongeveer 10 scholen en begeleidt hij Daltoncoördinatoren in de scholen op het terrein van effectief werken en OGW. Vanuit deze scholen wordt gezocht naar voorbeelden van 'good practice' van OGW die vervolgens elders kunnen worden ingezet. Ook in de specialisatie en in de nascholing worden deze goede voorbeelden ingezet. Ze dienen verder voor het opstellen van kijkwijzers, dat wil zeggen welke leer- of werkvormen kunnen worden ingezet om een bepaalde mate van zelfstandigheid bij leerlingen te bereiken. Deze zijn nodig om de vraag te beantwoorden wat Daltononderwijs is en hoe het geborgd wordt binnen de school, ofwel zoals gesteld door een coördinator: 'doen wat we moeten doen'.

4.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool

Organisatie van de Pabo

Door met Daltononderwijs en de relatie met effectief onderwijs en OGW bezig te zijn verandert de grondhouding over onderwijs en onderwijzen. In eerste instantie wordt dit nu binnen de specialisatie Dalton en in de nascholing vormgegeven. Daarna moet dit in de Pabo verspreid worden en via studenten ook in de basisscholen. Zo ver is men op Saxion echter nog niet.

Docenten

Wat betreft professionalisering van de betrokken docenten op de Pabo is er één maal per maand inhoudelijk overleg. Daarnaast wordt via het lectoraat de discussie in de Pabo aangezwengeld. Binnen de groep docenten wordt expertise zo veel als mogelijk gedeeld.

Studenten en basisscholen

Binnen de specialisatie Daltononderwijs worden studenten en leraren die zich nascholen bekend gemaakt met OGW. Dit dient delicaat te gebeuren. Volgens de betrokkenen kan je leraren shockeren als je zegt dat je hun lesmethode effectiever kan maken. Dit impliceert immers dat ze het voorheen ineffectief of slecht zouden doen. In de specialisatie komt OGW aan bod door middel van praktische stellingen, waarover gediscussieerd wordt. Studenten hebben nog geen expliciete stageopdrachten die gericht zijn op OGW. Dit betekent dat ze in de basisscholen nog weinig doen met OGW.

De Daltongroep is nu bezig om vanuit het lectoraat Dalton (en ook net benoemd; rekenen) een onderzoekscomponent rond OGW te koppelen aan een LIO. Dit moet

vanaf volgend jaar zijn beslag krijgen. Zojuist is een traject gestart met academische studenten die in hun mastertraject RT-rekenen met een aantal onderzoeken rond OGW in hun basisscholen aan de slag gaan. Er komt dus beweging.

Basisschool

De basisschool geeft aan dat de school vanwege tegenvallende resultaten en de behoefte bij leraren aan bijscholing, de Pabo gevraagd heeft een presentatie te geven. Mede op basis hiervan heeft de Pabo een begeleidingstraject op maat opgesteld en is het vanaf november 2010 bezig met de uitvoering. Het realiseren van opbrengstgericht werken binnen Dalton is het doel. De school was bekend met OGW maar voldeed niet aan de voorwaarden hiervoor (kengetallen kennen, vaardigheden leraren, instructie en effectieve leertijd, analyseren van uitkomsten en bijstellen instructie).

Met de Pabo is afgesproken dat deze scholingsdagen verzorgt op het terrein van theoretische kennis en het ontwikkelen van een OGW-vaardigheden. Dit was verbonden aan het vak rekenen (en later ook taal) en bevatte aspecten als doelgericht werken, effecten meten en doelbewust kiezen voor wijze van aanbieden en het aanbrengen van een heldere structuur. Naast deze scholingsdagen heeft het team ook intern en met elkaar deze werkwijze aangepakt. Dit om via een bewuste keuze op basis van analyses, doelgerichter te werken, zowel wat betreft de keuze van de leerstof als de wijze van aanbidding.

Een belangrijk knelpunt in dit proces dat door de betrokkene in de basisschool wordt genoemd, is de (oude) cultuur van werken. De Pabo Deventer legt ook hier de nadruk op. Er zijn wat dit betreft volgens de geïnterviewde ook verschillen tussen leraren.

Er worden ook successen genoemd: Leerkrachten maken op een bewustere wijze keuzes en zij werken doelgerichter. De effectieve leertijd neemt toe en leerkrachten hebben meer zicht op resultaten en kijken daar ook meer naar.

Stagiaires en LIO's op school doen mee aan de scholing en zijn aanwezig bij de teambesprekingen over OGW. Ook in hun lessen proberen ze op die manier te werken. De leraren die intern de begeleiding van de stagiaires op zich nemen, zijn daar steeds meer bij betrokken. Opdrachten vanuit de Pabo op het terrein van OGW hebben de stagiaires nog niet meegekregen.

De school verwacht dat men verder zal gaan met OGW. Dit geldt zeker omdat men eerste vorderingen ziet. De Pabo zal daar zeker nog enkele jaren als begeleider van dit proces nodig zijn.

4.5 Knelpunten

De belangrijkste knelpunten volgens de beide coördinatoren op de Pabo zijn:

- het bereiken van overeenstemming over de betekenis van het concept OGW tussen alle betrokkenen;
- het ontbreken van voldoende tijd om met basisscholen te werken aan OGW en het omzetten van de aanpak en de resultaten in bruikbare publicaties en hulpmiddelen;
- weerstand binnen de Pabo tegen het concept OGW en het achterhalen wat er al aan gedaan wordt en hoe opbrengstgericht werken binnen de opleidingsschool te brengen;
- het gezamenlijk bijwonen van cursussen op het terrein van OGW of effectief onderwijs vanwege andere werkzaamheden.

Wat ook een belemmerende rol heeft gespeeld, is het feit dat de Daltongroep gehuisvest is in een aparte kamer en daarmee enigszins buiten de Pabo stond. De lector Daltononderwijs heeft zich volgens de betrokkenen bovendien te weinig binnen de Pabo laten zien of zich op verkeerde momenten laten zien.

4.6 Successen

Hoewel nog niet alle doelen van het project al gerealiseerd zijn, zijn er toch successen te melden. De belangrijkste successen van het project tot nu toe zijn:

- dat in de cursus die opleidt tot het certificaat Dalton opbrengstgericht werken een plaats heeft gekregen;
- dat er binnen de Pabo een studiedag is georganiseerd over opbrengstgericht werken;
- dat (ruim 60) scholen in het Daltonnetwerk actief bezig zijn met de relatie tussen dalton, effectief onderwijs en OGW. Tijdens verschillende studiedagen voor Daltoncoördinatoren en/of directeuren was OGW een van de hoofdthema's;
- dat geconstateerd wordt dat door het inzetten van Daltonprincipes en Daltonmethoden in combinatie met OGW het rendement verhoogd wordt;
- dat wat in basisscholen in het netwerk in gang is gezet, ook bij andere basisscholen in gang gezet kan worden;
- dat op landelijke studiedagen ('Inspiratiedagen') van de Nederlandse Dalton Vereniging (NDV) lezingen zijn verzorgd;
- dat op het tweejaarlijkse congres van de NDV (750 bezoekers) een plenaire lezing rond OGW wordt verzorgd, evenals een workshop rond de effectiviteit van zelfstandig werken in Daltonuren;

- dat de eigen gedachteontwikkeling op het terrein van de relatie tussen Daltononderwijs en effectief onderwijs en OGW zich binnen het netwerk of binnen personen steeds verder ontwikkelt;
- dat geconstateerd wordt dat in de hele Pabo wetenschappelijke inzichten op dit terrein langzamerhand ingang vinden;
- dat er ook bij studenten een kritische houding te merken is ten aanzien van Daltononderwijs, effectief onderwijs en opbrengstgericht werken.

4.7 Verwachtingen voor de toekomst

De vrees wordt uitgesproken dat de nadruk op Opbrengstgericht werken, toetsen en (steeds meer willen) meten een te grote rol gaan spelen, zonder dat dit direct tot beter onderwijs leidt. Dit zou jammer zijn, zo wordt gesteld.

Geconstateerd wordt verder dat door de activiteiten in de netwerkscholen en in het nascholingsaanbod er met name op het terrein van rekenen en taal goede vorderingen worden gemeld en dat OGW daar een plaats heeft gekregen binnen de Daltonprincipes.

Verder wordt verwacht dat binnen de academische Pabo een stappenplan kan worden opgesteld voor een vakdidactisch 'receptenboek' voor taal. Hiervoor worden films gemaakt van studenten die werken met OGW en deze worden ingebracht in de academische Pabo.

5 Close-up: Pabo Edith Stein – Hengelo

‘Blijven stimuleren en teach what you preach’

5.1 Aanleiding

Het management en een deel van de docenten van de Hogeschool Edith Stein (HES) waren al vóór de start van het OGW-project met subsidie van de PO-Raad bezig met resultaatgericht werken in het kader van het ‘Leesverbeterplan Enschede’. Hierbij werd gewerkt met groepsplannen. Het project van de PO-Raad vormde een goede gelegenheid dit nogmaals onder de aandacht van het management te brengen, te operationaliseren en in het curriculum van taal en later ook andere vakken in te passen. De lector heeft vervolgens op verzoek van de PO-Raad het initiatief genomen tot het schrijven van een onderzoeksvorstel. Dit is gehonoreerd en in uitvoering genomen.

5.2 Organisatie van het project

Het project OGW is binnen de Pabo opgezet als een pilot. Een aantal leraren begint, vervolgens zal het uitgerold worden binnen de hele Pabo. De pilot is opgepakt door de vakgroep Nederlands. Het project heeft een eigen kamer in het gebouw, een eigen interne website en een projectgroep met lector, projectleider en docenten gevormd.

De *lector* heeft vooral een stimulerende taak. De lector stelt de docenten van de hele Pabo gevraagd en ongevraagd via e-mail of andere wijze op de hoogte van relevante informatie over OGW. Hiermee draagt hij bij aan de kennis en deskundigheid (professionalisering) over het onderwerp bij zowel het management als docenten. Verder heeft de lector zich ten doel gesteld een werkmap te maken voor docenten en studenten. Deze is in ontwikkeling. De werkmap is een handleiding voor docenten en studenten van wat OGW met betrekking tot technisch lezen in de diverse fasen van de studie inhoudt. Daarnaast houdt de lector zich bezig met informatieverstrekking (intern en extern in de vorm van artikelen en lezingen) en een verdere professionalisering van management en docenten. Blijven stimuleren is het motto daarbij.

De *projectleider* ziet het als haar taak om betrokkenen om de tafel te krijgen (lector, betrokken taaldocenten en externen zoals betrokkenen bij leesverbeterplan) en con-

crete afspraken te maken over de uitvoering. Verder zorgt ze voor de procesbewaking van doelen en middelen, creëert ze 'win-win-situaties', zet ze zich in voor de professionalisering van docenten gedurende de projectperiode en draagt ze zorg voor de overdracht van de opbrengsten van OGW in het Instellingsplan. Vooral de verbreding van OGW naar andere vakken – onderwijskunde/pedagogiek, rekenen, aardrijkskunde/geschiedenis – staat bij de overdracht centraal.

De *betrokken docenten* van de vakgroep Nederlands - totaal tien, waarvan er acht deelnemen - zijn verantwoordelijk voor de invulling van OGW in de verschillende groepen. De ondersteuning vindt met name plaats door de projectleden van de vakgroep Nederlands en met sterke toepassing van de producten op de speciale site van OGW. Zij worden hierin ondersteund door de lector en de projectleider.

5.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen

Pabo

Vooralsnog heeft, na een voorbereidingsperiode van ongeveer een half jaar, het project OGW betrekking op de fasen 1 en 3 van de Pabo. In de eerste fase van de Pabo wordt vanaf augustus 2010 in vierwekelijkse sessies (12 lessen Nederlands) lesgegeven door docenten volgens de principes van OGW. Gestart is met het formuleren van doelen en het terugkomen op deze doelen. Het gegeven 'teach what you preach' staat daarbij voorop: "Als je verlangt dat de studenten na afloop van de opleiding lesgeven volgens de principes van OGW, dan dient de Pabo ook volgens deze principes les te geven". Na de vier weken worden de andere principes van OGW (differentiëren, instructie, meten, bijstellen instructie) aan de orde gesteld, verspreid over het jaar.

In klas 3 van de Pabo geven studenten verspreid over het jaar voor zes vakken steeds drie lessen op basis van een inventarisatie in een zelf samengestelde datamuur. Voor het maken van de analyses van de datamuur dienen studenten zelf bij basisscholen de leerlingengegevens te verzamelen om de analyses te maken. De lessen hebben steeds dezelfde opbouw: drie groepen samenstellen (differentiatie), instructie geven aan elk van de groepen, meten en eventueel bijstellen instructie. Hier zal de handelingsgerichte benadering aan toegevoegd worden. Tevens geldt hier ook dat de verwachtingen heel helder zijn voor studenten (stappenplannen, correctiemodellen, elo.)

Basisschool

Vanaf de eerste week volgen de studenten stage en is er aandacht voor de relatie tussen theorie en praktijk en wordt direct gestart met de opbouw (bijvoorbeeld het

stellen van doelen). De activiteiten in fase 3 van de Pabo vinden volledig plaats in de stageschool. De datamuur die de student moet samenstellen betreft dan ook gegevens van de stageschool. Dit is geen vervanging van het leren op de opleiding door werkplekleren. Dit wil zeggen dat de basisschool gegevens ter beschikking stelt op basis waarvan de situatie voor de te geven lessenreeks in kaart wordt gebracht en de student daar onder begeleiding van de basisschooldocent zijn OGW op baseert. In eigen onderzoek dat door de Pabo is uitgevoerd, is te zien dat docenten doelen stellen en bekend maken per college en dat dit ook wordt gedaan door studenten in hun stage.

5.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool

Organisatie van de Pabo

Voor de organisatie betekent het project dat OGW in het Instellingsplan 2010-2011 van de Pabo als leidend concept is opgenomen. De Pabo heeft dit als leidraad opgenomen voor een werkingsperiode van vier jaar. Niet alleen moet integratie plaatsvinden voor taal, maar ook moet de betekenis van OGW voor andere vakken in het Instellingsplan aangegeven worden. Verder moet de organisatie voor professionalisering op het terrein van OGW studiedagen inplannen. Het grootste deel van het veld is geïnformeerd over wat de Pabo doet aan OGW en wat dit betekent voor stagiair(e)s (en begeleiders) in basisscholen.

Voor Pabo-docenten betekent OGW dat ze vooral invulling moeten geven aan 'teach what you preach'. Dit wil zeggen dat ze hun eigen lessen kritisch (zullen moeten) bekijken: zijn de doelen helder, zijn ze aan het eind ook gerealiseerd en waaraan meet ik dat af? Dit vergt oefening door er mee te werken. Meer professionalisering hierbij is volgens de diverse betrokkenen noodzakelijk.

Studenten

Gebleken is dat het programma voor derdejaars studenten met drie lessen OGW voor zes vakken zwaar is. Een goede planning is noodzakelijk. Wanneer een student wisselt van basisschool dient de student van voor af aan te beginnen met de verzameling van leerlingengegevens. Als er sprake is van ziekte of dat om andere redenen er geen match is tussen stagiair en basisschool wordt het voor de student moeilijk om te voldoen aan de eisen. Ook is een semester in het buitenland lastig in te plannen.

Basisscholen

Het project OGW speelt zich in de huidige projectfase nog voornamelijk af binnen de Pabo. Welke effecten van dit project binnen de Pabo zijn al op de basisscholen te merken? De drie basisscholen waarmee gesproken is, nemen alle deel – zoals veel scholen in de omgeving - aan het Enschedese leesverbeterplan. Ze zijn hierdoor redelijk goed bekend met OGW. Hoewel elke school daarbij een eigen weg (thematisch, ontwikkelingsgericht, IGDI-model) kiest, zijn de principes van OGW (doelen stellen, instructievormen kiezen, meten en analyseren, eventueel bijstellen) in alle drie de scholen duidelijk herkenbaar. Soms worden scholen bij dit proces begeleid door een onderwijsbegeleidingsdienst. Binnen scholen vindt via teambijeenkomsten en interne visitaties verdere professionalisering plaats. Dit is ook noodzakelijk omdat OGW voor leerkrachten een hele verandering is. Dit proces op de drie scholen stond los van het OGW-project op de Pabo, ze stuurden zelf dit proces. De Pabo speelde hierin nauwelijks een rol van betekenis.

Voor de basisschool betekent opbrengstgericht werken in alle scholen het maken van een omslag die tijd nodig heeft en niet voor alle leerkrachten even makkelijk is. Maar alle scholen melden dat werken met OGW voor de school en leerkrachten betekent dat er meer structuur (in werkwijzen, in verzamelen van data) is en dat er duidelijkheid is voor leerkrachten en leerlingen. Er worden vaker heldere doelen gesteld en in enkele scholen zijn de resultaten bij taal en rekenen verbeterd. Gesproken wordt van meer professionaliteit en een professionelere aanpak.

Alle drie de scholen hebben stagiaires van de Pabo. Deze stagiaires werken in hun school met het onderwijsmodel van de school. Tot nu toe hebben de geïnterviewden nog weinig gemerkt van kennis van stagiaires op het terrein van OGW of van opdrachten die stagiaires op dat terrein hebben. Eén school is door de Pabo geïnformeerd over OGW. Meerdere geïnterviewden geven aan dat Pabo's vaak verstoeld staan van wat er op de basisscholen gebeurt aan OGW. Een enkele school is uitgenodigd hierover op de Pabo te komen vertellen.

De drie basisscholen zien de volgende knelpunten op hun weg naar OGW:

- Je moet oppassen dat cijfers en resultaten niet de overhand krijgen en ervoor zorgen dat het hele kind in het vizier blijft.
- Je moet oppassen voor een te grote nadruk op taal en rekenen.
- Je moet je eigen visie en koers in de gaten houden en dus steeds bewust op basis daarvan (en niet op basis van tekorten of slechtere prestaties) keuzes maken.

- Door de grote nadruk op resultaten kan de leerkracht zich gecontroleerd gaan voelen.
- Het risico bestaat dat men verwacht dat door OGW de resultaten (bij taal en rekenen) omhoog gaan, maar dat dit onvoldoende of niet snel genoeg lukt (vanwege bijvoorbeeld leerlingenpopulatie). Dit werkt niet motiverend.
- Het is moeilijk om constant volgens de OGW-methode te werken.
- De rol van ouders is belangrijk. Je moet ouders steeds informeren over hoe het instructiesysteem werkt. Dit vraagt continue aandacht.

Naast de knelpunten noemen alle basisscholen successen van het werken met OGW. Het behalen van betere prestaties bij taal en rekenen zijn de belangrijkste successen. Dit geeft een gevoel van 'eigenaarschap' en stimuleert om op die weg door te gaan. Daarnaast worden genoemd:

- Leerkrachten praten meer over hun vak (inhoudelijk, beroepsmatig) en zijn ook meer bereid van elkaar te leren en naar elkaar te luisteren.
- De overstap van individuele handelingsplannen naar groepshandelingsplannen.

De scholen verwachten op termijn wel dat deze werkwijze ook zal worden toegepast bij de andere vakken, maar dit zal meer tijd in beslag nemen. Taal en rekenen zijn de vakken waar alle scholen zich in eerste instantie op richten. Een school probeert stappen naar ook andere vakken te zetten. Alle scholen spreken uit dat ze zeker op deze wijze verder zullen gaan, waarbij ze de hoop uitspreken dat uitstraling van OGW ook naar andere vakken zal plaatsvinden. De professionalisering van leerkrachten is daarbij een punt van aandacht en zorg.

5.5 Knelpunten

Binnen de *Pabo* zelf moet OGW ingepast worden in de vele thema's en vakken die er zijn. Dit kost tijd en aanpassingsvermogen, zowel van de organisatie als van docenten. Professionalisering van docenten op het gebied van OGW gebeurt onder meer door middel van conferenties, het lectoraat en input vanuit het veld (bijvoorbeeld het succesvolle leesverbeterplan). Verdere nascholing is en blijft een belangrijk punt voor de toekomst van OGW. Bovendien is het inzetten van docenten op dit thema bij onderbezetting moeilijk te plannen. Het zoeken naar goede voorbeelden is bijvoorbeeld lastig als medewerkers vanwege ziekte tijdelijk uitvallen. Een ander punt is dat de *Pabo* niet te veel, te snel in een keer moet willen. Dit ook omdat docenten van de *Pabo* bij verandering meteen de vraag stellen wat het voor hen zelf betekent. In deze tijd van bezuinigingen staan externe contacten steeds meer onder druk. Dit vraagt om

een herijking van de professionaliseringsactiviteiten. Het is volgens de Pabo lastiger te volgen wat er buiten het eigen gezichtsveld gebeurt.

Een dilemma bij OGW is of men studenten alleen in aanraking moet laten komen met aanpakken waarvan men als Pabo en docent weet dat ze werken of dat men studenten zelf een afweging laat maken. Daarom wordt in het eerste jaar bij OGW gestart met de basisvaardigheden, net als bij de basisscholen.

Ook de continuïteit in de vakgroepen speelt een rol bij het werken met OGW. Veel verloop leidt bijvoorbeeld tot steeds weer duidelijk moeten maken waar men mee bezig is en waarom dat belangrijk is. Er zijn bijvoorbeeld geen bijscholingscursussen voor Pabodocenten op het gebied van OGW.

Voor *studenten* in de Pabo is OGW zoals vormgegeven in met name het derde jaar een zeer tijdrovende bezigheid die een goede planning vereist en die nauwelijks vertragingen toestaat. Bij ziekte bijvoorbeeld of bij wisseling van stageschool komt men snel in de problemen.

In het *basisonderwijs* loopt men soms tegen zwakke besturen, directeuren en leraren aan die OGW niet kennen en er niet naar (willen) handelen. De Pabo moet door middel van acties van studenten laten zien dat OGW met de diverse onderdelen werkt en tot betere resultaten leidt. Als basisscholen dan zien dat het werkt, komt een cultuuromslag vanzelf, zo wordt gesteld. De weerstand tegen OGW zit volgens de Pabo aan de andere kant vaker bij docenten van de basisschool dan bij directeuren. Dit geldt vooral bij scholen die niet deelnemen aan het leesverbeterplan.

5.6 Successen

Door de verschillende betrokkenen worden diverse voordelen en successen genoemd van OGW. Hierbij wordt aangetekend dat men zeker bij studenten nog te kort bezig is om goed zicht te hebben op ontwikkelingen bij deze groep. Men verwacht dat successen in termen van een verbetering van leerprestaties bij leerlingen in het basisonderwijs over ongeveer vijf jaar naar voren zullen komen.

Als successen tot nu toe worden genoemd:

- Binnen de Pabo is een discussie op gang gebracht over OGW en dit wordt in relatie gebracht met lange-termijnbeleid (Instellingsplan). Men vindt OGW moeilijk, maar men probeert er vorm aan te geven.
- Door een groot aantal lectoraten verbreden docenten intern en extern hun kennis en blikveld.

- De cultuur in de Pabo wordt door OGW – op termijn – doorbroken. Er komt een duidelijke focus op de onderwijspraktijk die werkt en die richting geeft aan het handelen in de diverse vakken en die ook naar studenten helder overkomt.
- Het management ziet de noodzaak / het nut van OGW in.
- In het studielandschap is een speciale tafel ingericht met materialen over OGW, inclusief de door de PO-Raad ontwikkelde kwaliteitskaarten.
- Docenten hebben een goed gevoel bij het werken met OGW en zijn meer gericht op datgene wat ze met hun lessen willen bereiken.
- Docenten hebben met OGW in hun eigen lessen meer houvast in hun lesgeven.
- De groepsplannen van studenten in leerjaar drie worden steeds beter.
- Studenten geven aan dat het moeilijk en zwaar is, maar dat ze er veel van leren. Ze zijn zich er meer en meer van bewust dat ze het op die manier moeten doen.
- Studenten verdiepen zich meer in resultaten van hun onderwijs.
- Studenten leren meer en meer de verschillende begrippen kennen (o.a.: effectief onderwijs, directe instructie, goed omgaan met onderwijstijd) en leren er naar handelen. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit de enquêtes die de Pabo bij studenten afneemt.
- De relatie tussen theorie en praktijk is sterk zichtbaar doordat het wat en het hoe van het onderwijs met elkaar verbonden wordt.
- Basisscholen die opbrengstgericht werken, zijn blij met studenten die dat ook toepassen.

5.7 Verwachtingen voor de toekomst

De aanbeveling van de Pabo is dat op termijn OGW in meer vakken een plaats zal (moeten) krijgen op de Pabo. Gestart is met het opnemen van OGW als leidend concept in het komende Instellingsplan voor vier jaar. Hiervoor moeten de lectoraten meer gaan samenwerken. In 2011 wordt ook de professionalisering van docenten van de Pabo verder opgepakt en verwacht men ook een uitrol naar andere vakken dan taal, zoals rekenen, pedagogiek en onderwijskunde en de zaakvakken.

Door OGW wordt verwacht dat zowel in de Pabo als op termijn ook in het basisonderwijs de focus zal komen te liggen op opbrengsten van het onderwijs. Taal en rekenen zijn de belangrijkste terreinen, maar het moet hiertoe niet beperkt blijven.

6 Close-up: Pabo Theo Thijssen – Utrecht

‘Voor de Pabo leidt opbrengstgericht werken tot dezelfde cultuurverandering als voor de basisscholen’

6.1 Aanleiding

De aanleiding tot het project aan de Pabo Theo Thijssen van de Hogeschool Utrecht was tweërlei: In de eerste plaats is Utrecht vrij grootschalig ingestapt in de taalpilots en is de lector betrokken bij de monitoring daarvan. Daaruit is het besef voortgekomen dat het goed is voor de Pabo om hierbij aan te haken. Als je de opleiding erbuiten laat, blijf je alleen aan de achterkant (de school) trekken. Er kwamen ook vragen uit de scholen om de studenten beter voor te bereiden op opbrengstgericht werken. In de tweede plaats bestond er ook binnen de Pabo behoefte om gebruik te maken van de kennis die er op dit terrein is bij het lectoraat. Daarbij bood de reeds geplande inhoudelijke vernieuwing van het curriculum ruimte om OGW het curriculum van de Pabo in te voeren.

6.2 Organisatie van het project

De lector en een docent van de Pabo voeren dit project gezamenlijk uit. Er is voor gekozen de aanpak met OGW van leerjaar 1 tot en met 3 te laten doorlopen. De aanpak moet leiden tot opbrengsten waar ook de Pabo iets aan heeft. Vorig jaar was er één derdejaarsgroep en hebben de lector en de Pabo-docent de lessen in het kader van OGW gegeven. Nu zijn er twee groepen, die opnieuw door de lector en de Pabodocent zijn gegeven. Op basis van de ervaringen in het eerste jaar wordt het project bijgesteld voor het tweede jaar. Dit omvatte de pilot zoals gefinancierd door de PO-Raad. Vanaf februari 2011 wordt OGW toegepast tijdens de stageperiode in alle eerstejaars-groepen van de dagopleiding. In september 2011 worden het project ook in het tweede jaar aangeboden en vervolgens ook in het derde jaar. Daarbij wordt de hele vakgroep Nederlands betrokken. Bovendien is vanaf het voorjaar 2010 een onderzoeker bij het project betrokken, die verantwoordelijk is voor de data-feedback. In dit verslag wordt ingegaan op de aanpak van opbrengstgericht werken. De aanpak is dan structureel in de opleiding verweven en wordt nu volledig bekostigd door de opleiding zelf.

6.3 Aanpak van OGW in de Pabo en op de basisscholen

Pabo

Het eerste leerjaar biedt een oriëntatie op het vak van leraar: onderwijs, didactiek en reflectie. Het kijken naar leerkrachtvaardigheden in het kader van opbrengstgericht werken, sluit daarbij aan. In het tweede leerjaar wordt ingegaan op de vraag hoe je effectief leesonderwijs geeft. In het derde leerjaar gaan de studenten opbrengstgericht werken in het kader van het maken van groepsplannen. Dit past in het onderwerp voor het derde jaar: omgaan met verschillen. In het derde jaar leren de studenten wat het kerncurriculum is en wat daar bovenop komt voor zorgleerlingen. Zij krijgen hulpmiddelen aangereikt waarmee ze een groepsplan kunnen maken. In de stageperiode moeten zij drie observaties uitvoeren. Ze observeren niet alleen hun stagebegeleider, maar ook medestudenten. De gegevens die dit oplevert, moeten door de studenten zelf ingevoerd worden in Formdesk (webformulier). Ook de stagebegeleiders observeren de studenten, waarbij zij gebruik maken van hetzelfde observatie-instrument.

Basisscholen

Basisscholen zijn in het voorjaar van 2011 (februari) geïnformeerd over het gebruik van de observatieschema's en de activiteiten die de studenten in dat kader moeten uitvoeren. Het observatieschema heeft vooral betrekking op het handelen van de stagiairs bij hun opdrachten.

6.4 Betekenis van OGW voor de Pabo, docenten, studenten en de basisschool

Organisatie van de Pabo en docenten

Bij de vernieuwing wordt de systematiek van OGW en de kennis op dat gebied van de lector meegenomen. Het inhoudelijke curriculum op het gebied van lezen bij de Pabo en de kennis bij de docenten daarvan was al goed op orde. De invoering van OGW heeft geleid tot meer sturing en richting binnen het Pabo-programma. Het aantal uren bij Nederlands is verdubbeld. De kennisbasis was er wel, maar de borging schoot tekort bij de derdejaars. Te veel kennis uit eerdere jaren was weggezaakt. Nu wordt de koppeling gemaakt tussen kennis en leerkrachtgedrag. Het uitvoeren van observaties past daarbij. Studenten leren de vaardigheden daardoor beter. Een aantal zaken wordt concreet gemeten met behulp van de observatie-instrumenten.

OGW wordt, zoals hierboven aangegeven, vanaf 2011 bij Nederlands door de hele opleiding heen binnen de stage aangeboden. Daarmee is de invoering van opbrengstgericht werken in de Pabo veel sneller van de grond gekomen en ook veel meer omvattend, dan men vooraf had durven hopen. Het oorspronkelijke plan was om één module voor het derde leerjaar te maken. Het is nu een formeel project geworden, waarbij ook iemand wordt aangetrokken om de datafeedback aan de studenten te verzorgen. Voor de Pabo leidt dit tot dezelfde cultuurverandering als voor de basisscholen. Men gaat meer opbrengstgericht werken. Dat is ook positief met het oog op de accreditatie. Hopelijk levert deze aanpak ook meer tijd op om eerder opgedane kennis bij studenten op te halen en toe te passen.

De Pabo investeert met dit project in de communicatie met de basisscholen. Het observatie-instrument geeft ook aan de leerkracht (de stagebegeleider) aan wat de beste aanpak is. Het instrument laat zien wat je moet doen bij het leesonderwijs. Vanuit de Pabo is er niet zoveel zicht op wat er in de scholen gebeurt. Er zijn veel stagescholen, verspreid over het land. Per school is er maar één keer per jaar contact met de Pabo. Bovendien kunnen studenten ook zelf afspraken met een school maken om daar stage te lopen. Door de observaties die de studenten uitvoeren, krijgt de Pabo nu meer zicht op wat er in de stagescholen gebeurt. Zo is één van de stelregels dat in groep 1, 2 en 3 elke dag moet worden voorgelezen. Uit de observaties van de studenten blijkt dat er weinig stageschool zijn waar dit dagelijks gebeurt.

Studenten

Aan de invoering van OGW moesten zowel studenten als de Pabo wennen. Dat studenten de opdracht meekrijgen om op de stageschool data te verzamelen, was nieuw. Daarnaast was het zo dat studenten voorheen meer vrijheidsgraden hadden binnen de opleiding. Om de beoogde aanpak op het gebied van OGW te realiseren, moeten studenten zich meer houden aan afspraken. Als wordt verwacht dat zij resultaten van hun onderzoek presenteren, moet dat op een bepaald moment gebeuren en hebben ze minder vrijheid om zelf te bepalen wanneer ze dat doen. Er ontstaat dus een cultuur waarin ze moeten zorgen dat ze op tijd hun observaties hebben uitgevoerd en toetsen hebben afgenomen, zodat de resultaten tijdens de colleges kunnen worden besproken. Daardoor wordt het vanzelfsprekender dat ze tijdens de colleges aanwezig zijn en voor inbreng zorgen.

De basisschool

In het kader van het onderzoek is er gesproken met vertegenwoordigers van één basisschool. De school heeft goede doorstroomresultaten. De valkuil kan dan zijn dat zorgleerlingen worden vergeten. Dit is ook wat gebeurde en recent hebben docenten

en zorgteam van deze school geconstateerd dat er op het terrein van de basisvakken (lezen, taal en rekenen) zaken mis gingen. Het heeft er toe geleid dat nu met name voor zorgleerlingen een handelingsgerichte werkwijze wordt gevolgd. De school krijgt hiermee inzicht in leerlinggegevens, analyseert de resultaten, voert hierover gesprekken met ouders en leerlingen en er wordt zo nodig een aangepast programma opgesteld. Deze werkwijze heeft volgens de basisschool grote overeenkomsten met OGW. Bij handelingsgericht werken kijk je volgens de school meer naar tussenresultaten, terwijl je bij OGW meer naar eindresultaten kijkt. Hoewel het handelingsgericht werken nu vooral gericht is op zorgleerlingen en de basisvakken is het de bedoeling dat dit in de toekomst voor alle leerlingen (bovenkant, middenmoot en onderkant) en alle vakken gaat gelden.

Op centraal niveau zijn het bestuur en de daar bijbehorende directeuren op dit moment bezig met een inventarisatie van wat opbrengstgericht werken is, hoe het vormgegeven en in het kader van passend onderwijs binnen het samenwerkingsverband ingepast kan worden. Binnen de scholen wordt hier nu via de intern begeleider melding van gemaakt en worden leraren op de hoogte gebracht. Er moet volgens de betrokkenen op dit terrein binnen de school nog veel gebeuren.

Via de pabo is de basisschool recent op de hoogte gebracht van een observatie-instrument voor het handelen van de stagiairs bij de opdrachten die ze uitvoeren in de klassen. Dit is in een van de groepen uitgevoerd, in andere groepen zal dit binnenkort gebeuren. Over de precieze betekenis ervan voor het handelingsgericht werken van de school, de leerkrachten of de organisatie is nog niets te zeggen. Voor de school is een dergelijk observatie-instrument niet nieuw omdat dit ook gebruikt wordt bij handelingsgericht werken. Het wordt gebruikt door de interne begeleider of de directeur.

De school verwacht veel van het handelingsgericht werken omdat er gezamenlijk gekeken wordt naar opbrengsten van groepen en bouwen. De vraag wordt gesteld wat dit vervolgens betekent voor de onderwijsbehoeften en voor de onderwijsontwikkeling van de school.

Met de in gang gezette ontwikkelingen in de school in het kader van handelingsgericht werken (datamuur samenstellen, trendanalyses maken) heeft de school de eerste stappen gezet. Volgens de school moet er nog veel gebeuren. Groepsplannen voor rekenen zijn er al en de eerste resultaten wijzen op een verbetering. Met taal/spelling en lezen wordt op korte termijn gestart en later ook voor de andere vakken. Mogelijk kunnen de activiteiten van de stagiaires en het observatie-instrument een rol vervullen in de verdere ontwikkeling van handelingsgericht werken of opbrengstgericht werken in de school.

6.5 Knelpunten

Het opbrengstgericht werken vraagt om een cultuurverandering binnen de opleiding, die tijd kost. Een knelpunt is ook dat het tijdschema strakker wordt. De studenten moeten beter leren plannen. Op bepaalde momenten moeten studenten hun bijdrage leveren, voordat de docent verder kan. Er is een wederzijdse afhankelijkheid, die er voorheen niet zo duidelijk was. Ontstane knelpunten zijn nu opgelost door te schuiven in het programma, maar dat heeft tot tijdnood geleid.

6.6 Successen

Door OGW krijgt de Pabo meer zicht op de vaardigheden van de studenten. Dat is de grootste winst. In Nederland is er nog te weinig zicht op die vaardigheden. Nu worden er objectieve gegevens verzameld over wat de studenten kunnen. Je geeft de studenten ook iets om op te reflecteren. Een ander pluspunt is dat de studenten door deze aanpak meer een beeld krijgen van de meest recente inzichten. Dat gaat ook naar de scholen toe. Voorheen was het zo dat de student naar de school ging en daar leerde hoe het onderwijs wordt gegeven. Studenten vinden het erg leuk om resultaten te zien over leerkrachthandelen. Dat leidt tot meer inzicht.

Doordat het aantal vrijheidsgraden voor de studenten kleiner wordt, kan het studierendement gaan verbeteren. Een succes is ook dat met deze kleine module meer is bereikt dan vooraf werd verwacht.

6.7 Verwachtingen voor toekomst

Vanaf februari wordt het aantal groepen dat met OGW bezig is, uitgebreid. De hele sectie Nederlands wordt erbij betrokken. De aanpak met OGW gaat in de toekomst waarschijnlijk ook in de academische lerarenopleiding overgenomen worden.

7 Vragenlijst bij Pabo-studenten

7.1 Inleiding

Hoe kijken de studenten zelf aan tegen opbrengstgericht werken? Wat vinden ze van de voorbereiding op de Pabo en hoe passen ze dit toe tijdens de stage? Om op deze vragen een antwoord te krijgen, zijn in de periode december 2010 tot januari 2011 schriftelijke enquêtes afgenomen bij Pabo-studenten. In totaal namen er 283 studenten van 12 verschillende Pabo's deel aan de enquête.

In dit hoofdstuk lichten we toe hoe de studenten denken over de voorbereiding op opbrengstgericht werken op de Pabo. Vervolgens gaan we in op opbrengstgericht werken tijdens de stage. Tot slot van dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de successen en knelpunten van opbrengstgericht werken.

7.2 Voorbereiding op de Pabo

Een belangrijk aspect van opbrengstgericht werken is de cyclus van het vaststellen van leerdoelen, het verzamelen van gegevens en de analyse hiervan om te bepalen of de leerdoelen gehaald zijn. Vervolgens kan hier, indien nodig, het onderwijsaanbod op aangepast worden. In hoeverre zijn de studenten door de Pabo hier op voorbereid? Als eerste behandelen we de mate waarin de studenten vinden dat er op de Pabo voldoende aandacht aan deze onderdelen is besteed. Zijn er onderdelen die meer of minder aandacht verdienen? En tot slot van deze paragraaf bekijken we in hoeverre studenten volgens zichzelf vaardig zijn in deze onderdelen van opbrengstgericht werken.

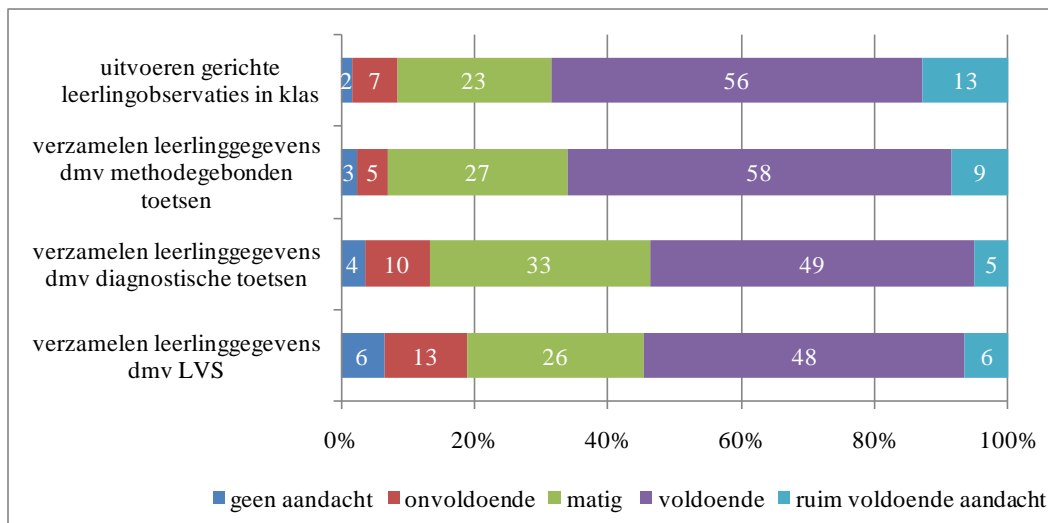
Voldoende aandacht voor leerdoelen

Aan het vaststellen van de leerdoelen wordt volgens ruim driekwart van de deelnemende studenten voldoende aandacht besteed. Ongeveer een op de vijf studenten vindt deze aandacht matig. Slechts vier procent geeft aan dat hier onvoldoende of geen aandacht voor is.

Aandacht voor het verzamelen van leerlinggegevens

Om de leerlingresultaten te analyseren, dienen deze eerst verzameld te worden. In hoeverre besteden de Pabo's volgens de studenten aandacht aan het verzamelen van leerlinggegevens? Dit staat in figuur 7.1.

Figuur 7.1 – Mate van aandacht op de Pabo voor het verzamelen van leerlinggegevens, volgens studenten; in procenten (n=280)

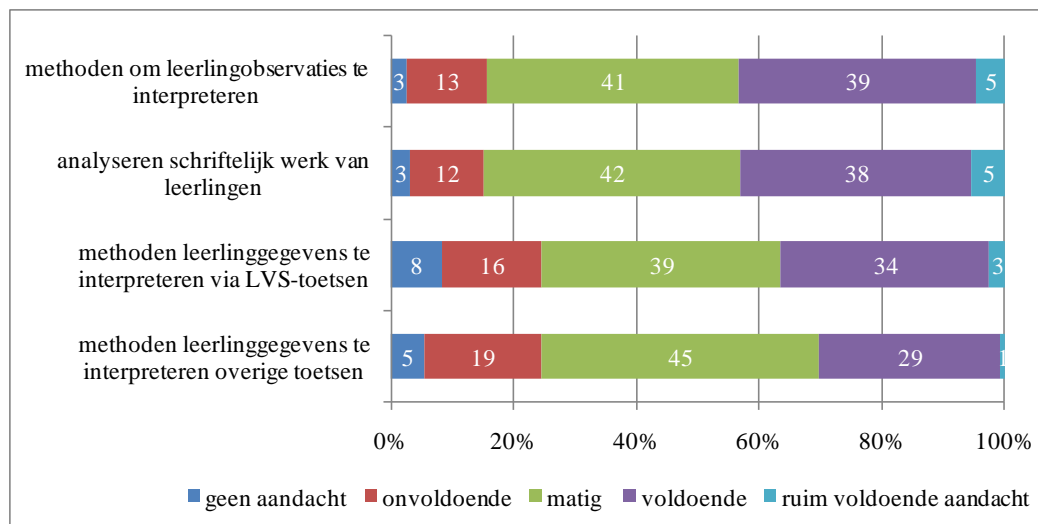
In figuur 7.1 is te zien dat het uitvoeren van gerichte leerlingobservaties in de klas en de dataverzameling via methodegebonden toetsen volgens ongeveer tweederde van de studenten (ruim) voldoende aandacht krijgt. De helft vindt dat er (ruim) voldoende aandacht is voor de verzameling van leerlinggegevens via diagnostische toetsen of via het leerling volg systeem (LVS). Respectievelijk geeft ongeveer 14 en 19 procent aan dat de Pabo onvoldoende tot geen aandacht besteedt aan deze vormen van dataverzameling. Uit bovenstaande figuur valt dus op te maken dat over het algemeen meer dan de helft van de studenten vindt dat de Pabo's (ruim) voldoende aandacht besteden aan het verzamelen van leerlinggegevens.

Aandacht voor analyse en interpretatie van de leerlinggegevens

Als de data verzameld zijn, kunnen deze worden geïnterpreteerd. In hoeverre vinden de studenten dat de Pabo's voldoende aandacht besteden aan de analyse van leerlinggegevens? In figuur 7.2 is te zien dat de studenten over het algemeen vinden dat op de

Pabo's minder aandacht is voor analyse en interpretatie van de gegevens, dan voor het verzamelen van gegevens (zie figuur 7.1). Circa 40 procent van de studenten vindt dat deze aandacht op de Pabo over het algemeen matig is.

Figuur 7.2 – Mate van aandacht op Pabo voor analyse en interpretatie van leerlinggegevens, volgens studenten; in procenten (n=279)

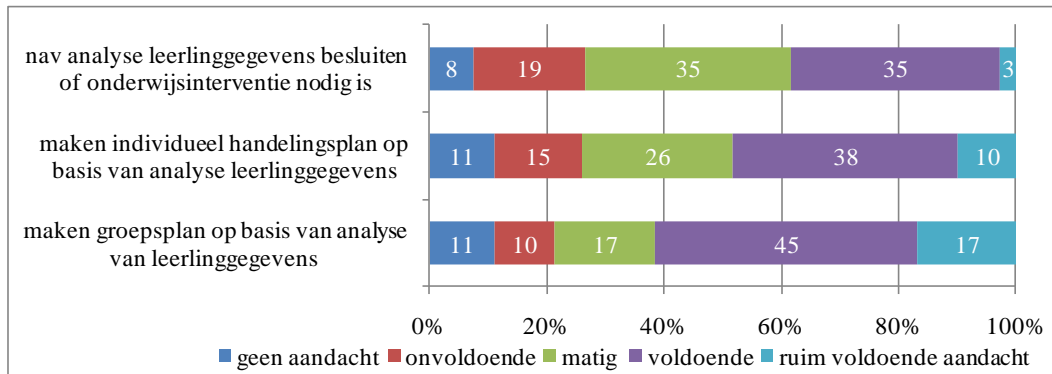

Ongeveer 44 procent van de studenten vindt de aandacht voor methoden om leerlingobservaties te interpreteren en voor het analyseren van schriftelijk werk van leerlingen (ruim) voldoende. Circa 15 procent denkt dat deze aandacht onvoldoende of afwezig is. De aandacht voor methoden om leerlinggegevens te interpreteren die verzameld zijn via LVS- of overige toetsen is volgens respectievelijk 37 en 30 procent van de studenten (ruim) voldoende. Bijna een kwart van de studenten vindt dat de aandacht voor interpretatie van deze toetsen voor verbetering vatbaar is, ze beoordelen dit als onvoldoende.

Aandacht voor handelen naar aanleiding van de analyse van leerlinggegevens

De analyse en interpretatie van de verzamelde leerlinggegevens leiden tot het trekken van conclusies. En is er volgens de studenten op de Pabo voldoende aandacht om met deze conclusies aan de slag te gaan? Dit is weergegeven in figuur 7.3.

Figuur 7.3 – Mate van aandacht op de Pabo voor handelen naar aanleiding van analyse leerlinggegevens, volgens studenten; in procenten (n=280)

Op basis van de analyse van leerlinggegevens dient besloten te worden of er wel of geen interventie nodig is. Volgens 38 procent van de studenten besteden Pabo's (ruim) voldoende aandacht aan het nemen van dit besluit. Ruim een kwart vindt dat deze aandacht (veel) te wensen over laat.

Indien het besluit tot een onderwijsinterventie genomen is, dan zijn er verschillende mogelijkheden. We hebben gevraagd in hoeverre op de Pabo aandacht is voor het maken van een individueel handelingsplan en een groepsplan op basis van de analyse van leerlinggegevens. In bovenstaande figuur is te zien dat het maken van groepsplannen meer aandacht krijgt dan de individuele handelingsplannen. Respectievelijk vindt 62 en 48 procent van de studenten de aandacht hiervoor (ruim) voldoende.

Aandacht op de Pabo als schaalvariabele

Negen van de elf items over de aandacht voor opbrengstgericht werken op de Pabo, die we in bovenstaande figuren 7.1 tot en met 7.3 presenteerden, vormen gezamenlijk een betrouwbare schaal.⁴ De items over het uitvoeren en interpreteren van leerlingobservaties behoren niet tot deze schaal omdat zij onvoldoende samenhangen met de andere items. Over de negen items is de gemiddelde schaalscore berekend. Deze kan variëren van 1 (geen aandacht) tot 5 (ruim voldoende aandacht).

De gemiddelde schaalwaarde van de aandacht voor opbrengstgericht werken op de Pabo is 3,3 met een standaarddeviatie van 0,8. Deze schaalwaarde verschilt signifi-

⁴ De betrouwbaarheid wordt uitgedrukt in Cronbachs alfacoefficiënt, die kan variëren van 0 (slecht) tot 1 (uitstekend). De waarde voor deze negen items is 0,92.

cant tussen de Pabo's.⁵ Dit houdt in dat de mening van de studenten over de hieraan bestede aandacht per Pabo's wisselt. Dat is niet verwonderlijk, want elke Pabo heeft een eigen curriculum en een eigen tijdpad om opbrengstgericht werken te implementeren. Ook is er een significant verschil in de schaalwaarde tussen de leerjaren.⁶ De studenten uit hogere leerjaren vinden vaker dat er voldoende aandacht aan onderdelen van opbrengstgericht werken wordt besteed dan studenten uit eerdere leerjaren. Dit is logisch, want hoe langer de studenten studeren, hoe meer stof er behandeld kan zijn.

Onderdelen waar meer behoefte aan is

In het voorgaande deel van dit hoofdstuk is besproken in hoeverre studenten vinden dat de Pabo voldoende aandacht besteedt aan de verschillende onderdelen van opbrengstgericht werken. Het is mogelijk dat de studenten vinden dat aan bepaalde onderdelen geen aandacht wordt geschonken, maar dat ze hier ook geen behoefte aan hebben. Daarom hebben we de studenten gevraagd op welke onderdelen van opbrengstgericht werken ze beter voorbereid willen worden. Deze vraag hebben 171 studenten beantwoord. De percentages die in figuur 7.4 worden gegeven, zijn op dit aantal gebaseerd. Deze percentages tellen niet op tot 100, omdat sommigen meer antwoorden gaven.

Een klein deel van de studenten (16%) heeft behoefte aan meer aandacht voor het uitvoeren en interpreteren van gerichte leerlingobservaties, maar ook observatietechnieken worden genoemd. Eén student geeft aan meer te willen weten over het “uitvoeren van observaties. De vraag 'Hoe doe je dat?' Is voor mij niet te beantwoorden”. Een andere student licht toe waarom ze leerlingobservaties belangrijk vindt: “dit is mijns inziens de basis van het lesgeven. Het kind zien: hoe weet je wat je ziet en hoe maak je een vertaalslag naar de praktijk”.

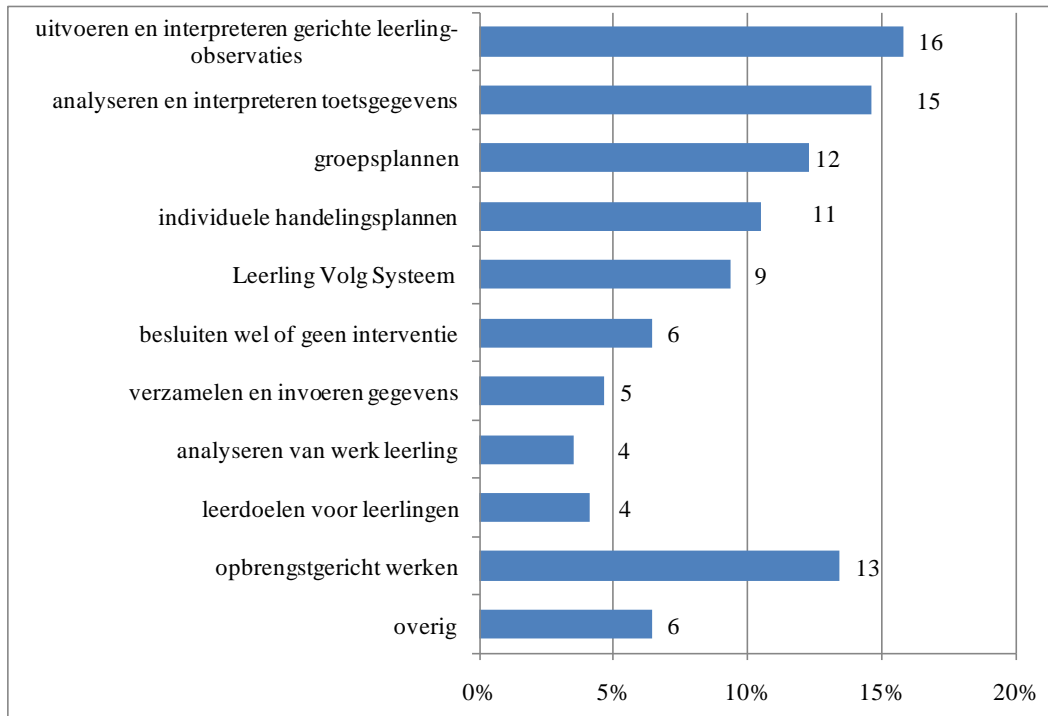
Ongeveer 15 procent heeft behoefte aan meer aandacht voor methoden om toetsgegevens te interpreteren. Eén student vindt dit belangrijk “omdat je hier veel mee te maken krijgt”. Ook wil een aantal studenten graag weten hoe ze conclusies uit de analyses moeten trekken en de vervolgcacties formuleren: “[Ik wil meer weten over] toetsen analyseren en wat je ermee gaat doen, omdat het een momentopname is”.

---

5 $F=16,3$; $p<.01$; $E^2=0,32$.

6 $F=42,7$; $p<.01$; $E^2=0,38$.

Figuur 7.4 – Onderdelen van opbrengstgericht werken waar studenten meer behoefte aan hebben, volgens studenten; in procenten (n=171)

Toelichting: studenten kunnen behoefte hebben aan extra aandacht voor meerdere onderdelen van opbrengstgericht werken. Derhalve is de som van de percentages niet gelijk aan 100.

Respectievelijk geeft 11 en 12 procent van de studenten aan meer aandacht voor individuele handelingsplannen en voor groepsplannen te willen: “ik wil weten hoe je een handelingsplan schrijft, observaties en conclusies trekken wat betreft cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling en meer feedback en uitleg van opdrachten van docenten”. Een andere student geeft een praktische reden hiervoor: “handelingsplannen en groepsplannen worden veel gebruikt op scholen”. Tenslotte schrijft een student dat “het veel wordt gebruikt op basisscholen, maar op de Pabo hoor je er niets over”.

Het werken met LVS verdient volgens 9 procent van de studenten meer aandacht. Sommige studenten geven aan dat meer voorbereiding met LVS nodig is “omdat er op scholen veel mee gewerkt wordt”. Een andere student schrijft dat ze met het systeem “op stage wel bekend [is geworden], op de Pabo niet”.

Andere onderwerpen waar de studenten meer aandacht voor willen, zijn het vraagstuk wanneer er wel of geen onderwijsinterventie nodig is (6%), het verzamelen en invoeren van gegevens (5%), de analyse van het (schriftelijke) werk van leerlingen (4%) en het formuleren van leerdoelen voor leerlingen (4%). Ongeveer 13 procent van de studenten geeft aan dat er meer voorbereiding op opbrengstgericht werken in het algemeen nodig is. Deze groep geeft aan te weinig over het onderwerp te weten of meer behoefte aan praktijkvoorbeelden te hebben.

Onderdelen waar minder behoefte aan is

Studenten konden in de vragenlijst ook aangeven aan welke onderdelen van opbrengstgericht werken ze minder behoefte hebben. Deze vraag is door 49 studenten beantwoord. Een derde van deze studenten geeft aan dat er geen onderdelen zijn waar ze minder behoefte aan hebben. Sommigen willen niks missen omdat ze alles boeiend vinden, anderen omdat “het al zo weinig [leerstof] is door de loop van de jaren”.

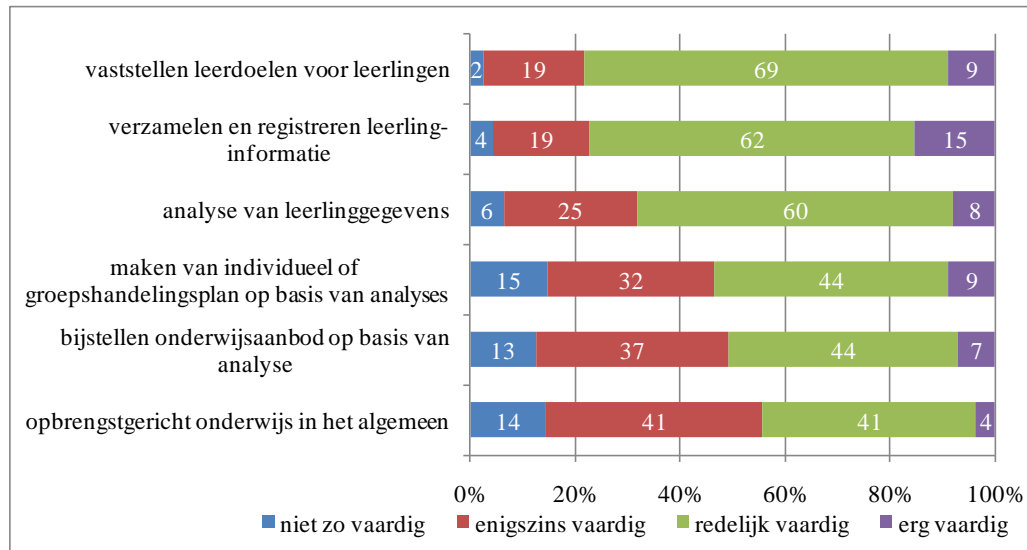
Zes studenten geven aan dat ze minder behoefte hebben aan aandacht voor het vaststellen van leerdoelen. Hier is volgens hen teveel aandacht voor. Vijf studenten geven aan minder behoefte te hebben aan de aandacht voor LVS, drie studenten vinden dat ze minder tijd aan het verzamelen en analyseren van toetsgegevens kunnen besteden: “toetsen zijn momentopnames, het is belangrijk ons te realiseren wat we ermee meten”.

Enkele studenten noemen nog andere onderdelen waar ze minder aandacht aan willen besteden. Bijvoorbeeld minder aandacht voor groep 3 en 4, minder samenwerken, leerlingobservaties of “de hele theoretische studie er achter. Ik wil praktisch weten, wat, wanneer ik iets moet doen”.

Vaardigheden op het gebied van opbrengstgericht werken

In het voorgaande deel van deze paragraaf hebben we gekeken naar de aandacht die Pabo's volgens studenten besteden aan de voorbereiding op opbrengstgericht werken. Vinden de studenten dat ze in de onderdelen vaardig zijn geworden? In figuur 7.5 is dit weergegeven.

Figuur 7.5 – Mate waarin studenten zichzelf vaardig vinden in onderdelen van opbrengstgericht werken; in procenten (n=280)

In bovenstaande figuur is te zien dat de studenten zichzelf wat minder vaardig vinden in de latere stadia van de cyclus van opbrengstgericht werken (vaststellen doelen – verzamelen gegevens – analyseren – onderwijsaanbod bijstellen).

Ruim driekwart van de studenten (77%) vindt zichzelf redelijk tot erg vaardig in het vaststellen van leerdoelen voor leerlingen. Bijna hetzelfde aandeel (78%) geeft aan vaardig te zijn in het verzamelen en registreren van leerlinginformatie. Ruim tweederde van de studenten (68%) vindt dat ze deze leerlinggegevens ook kan analyseren. Ongeveer 31 procent vindt zichzelf enigszins of niet zo vaardig in het analyseren. Bij het vertalen van de analyses naar een individueel of groepshandelingsplan of naar een bijstelling van het onderwijsaanbod ligt het aandeel studenten dat zich hier vaardig in vindt iets lager. Respectievelijk vindt 53 en 51 procent zichzelf redelijk tot erg vaardig in deze vertaling naar het onderwijsaanbod. De andere helft vindt zichzelf hier enigszins of niet zo vaardig in.

We hebben daarnaast gevraagd in hoeverre studenten zichzelf vaardig vinden op het gebied van opbrengstgericht werken in het algemeen. Iets meer dan de helft van de studenten (55%) geeft aan daarin enigszins tot niet zo te zijn. De andere helft vindt zichzelf hierin iets vaardiger. Kortom, er is nog werk aan de winkel.

Vaardigheden opbrengstgericht werken als schaalvariabele

De items uit figuur 7.5 over de mate waarin de studenten zichzelf vaardig vinden, vormen gezamenlijk, met uitzondering van het vaststellen van leerdoelen, een betrouwbare schaal.⁷ De schaalscore over deze vijf items kan variëren van 1 (niet zo vaardig) tot 4 (erg vaardig). De gemiddelde schaalwaarde van vaardigheid in opbrengstgericht werken is 2,6 met een standaarddeviatie van 0,6. De studenten zijn dus over het algemeen redelijk positief over hun vaardigheden. Deze schaalwaarde verschilt significant tussen de Pabo's en tussen de leerjaren.⁸

7.3 Opbrengstgericht werken tijdens de stage

Op het moment dat de vragenlijst is afgenomen, loopt een deel van respondenten stage of heeft in een eerdere stage ervaring opgedaan met opbrengstgericht werken. Dit zijn 257 van de deelnemende studenten (91%). Aan deze groep hebben we een aantal vragen gesteld over de ervaringen met opbrengstgericht werken gedurende hun stage. Als eerste komt de beschikbaarheid van leerlinggegevens op de stageschool aan bod, vervolgens welke onderdelen van opbrengstgericht werken de studenten tijdens de stage zelf hebben toegepast en daarna in hoeverre er veranderingen optreden door opbrengstgericht te werken. Tot slot van deze paragraaf kijken we welke randvoorwaarden de studenten stellen aan opbrengstgericht werken.

Beschikbaarheid van leerlinggegevens

Om opbrengstgericht te kunnen werken, zijn gegevens nodig over de leerlingresultaten. Welke gegevens zijn volgens de studenten op hun stageschool beschikbaar? Dit is weergegeven in figuur 7.6. Uit de figuur blijkt dat de meeste studenten toegang hebben tot verschillende data, afkomstig uit de klas, uit het leerlingvolgsysteem of uit toetsen.

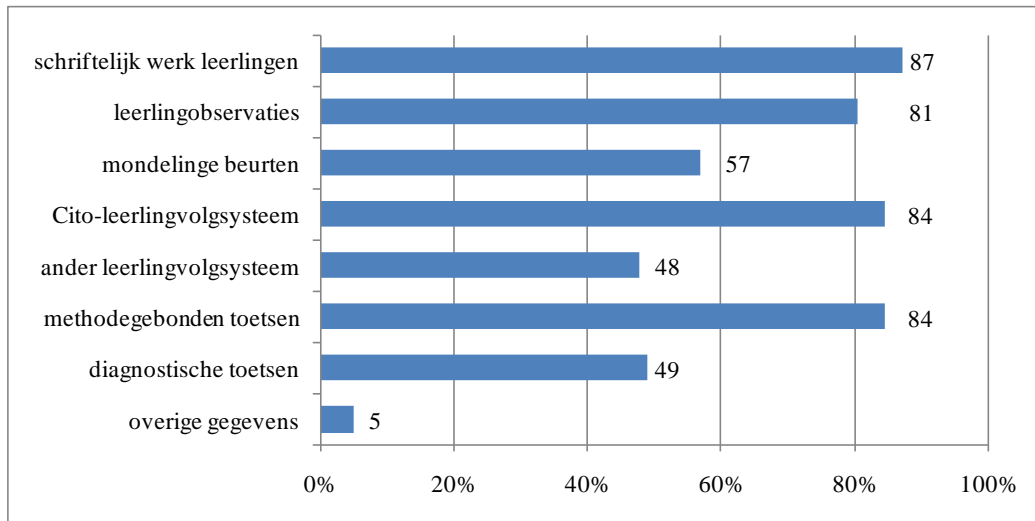
Volgens het merendeel van de studenten (87%) is op de stageschool het schriftelijk werk van de leerlingen beschikbaar om te gebruiken voor opbrengstgericht werken. De meeste studenten (81%) geven aan dat ook de gegevens van de leerlingobservaties beschikbaar zijn. Volgens iets minder studenten (57%) kunnen ze mondelinge beurten op de stageschool gebruiken voor opbrengstgericht werken.

---

7 Cronbachs alfa voor deze vijf items is 0,84.

8 Verschil in schaalwaarden tussen de: - Pabo's: $F=11,6$; $p<.01$; $E^2=0,26$
- Leerjaren: $F=37,1$; $p<.01$; $E^2=0,35$.

Figuur 7.6 – Beschikbaarheid van leerlinggegevens voor opbrengstgericht werken op de stageschool, volgens de studenten; in procenten (n=257)

Toelichting: studenten kunnen beschikking hebben over meer typen leerlinggegevens. Derhalve is de som van de percentages groter dan 100.

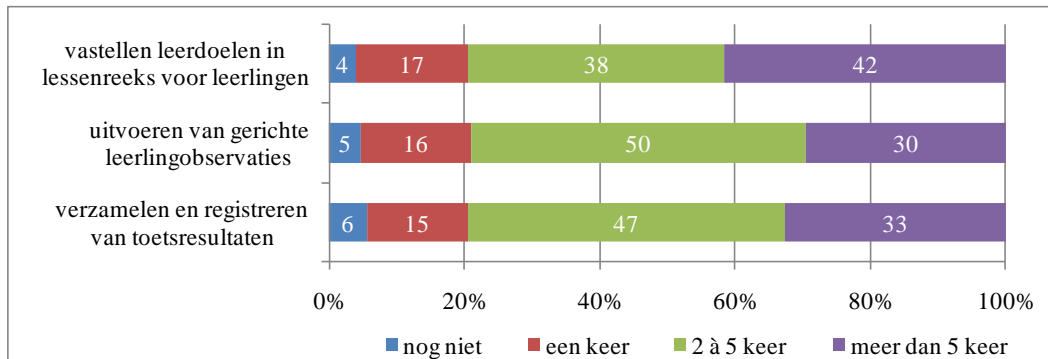
De meeste deelnemende studenten geven aan dat ze op de stageschool een leerlingvolgsysteem kunnen gebruiken, meestal is dit het Cito-leerlingvolgsysteem (84%) en/of een ander systeem (48%). Ongeveer 84 procent heeft de beschikking over de methodegebonden toetsen. De helft heeft de mogelijkheid om diagnostische toetsen te gebruiken voor opbrengstgericht werken. Vijf procent van de studenten geeft verder aan dat ze ook de beschikking hebben over andere gegevens. Het gaat dan bijvoorbeeld om dossiers, gesprekken met ouders of kind, checklijsten of een sociogram.

De stagescholen hebben dus over het algemeen leerlinggegevens beschikbaar die te gebruiken zijn voor opbrengstgericht werken. In hoeverre passen de studenten gedurende hun stage onderdelen van opbrengstgericht werken toe?

Leerdoelen en het verzamelen van leerlinggegevens op de stageschool

De cyclus van opbrengstgericht werken begint met het vaststellen van leerdoelen en vervolgens het verzamelen van leerlinggegevens. In figuur 7.7 is te zien hoe vaak studenten zelf leerdoelen voor leerlingen vaststellen en leerlinggegevens verzamelen.

Figuur 7.7 – Aantal keer dat de student tijdens stage zelf leerdoelen vaststelt en leerlinggegevens verzamelt; in procenten (n=254)

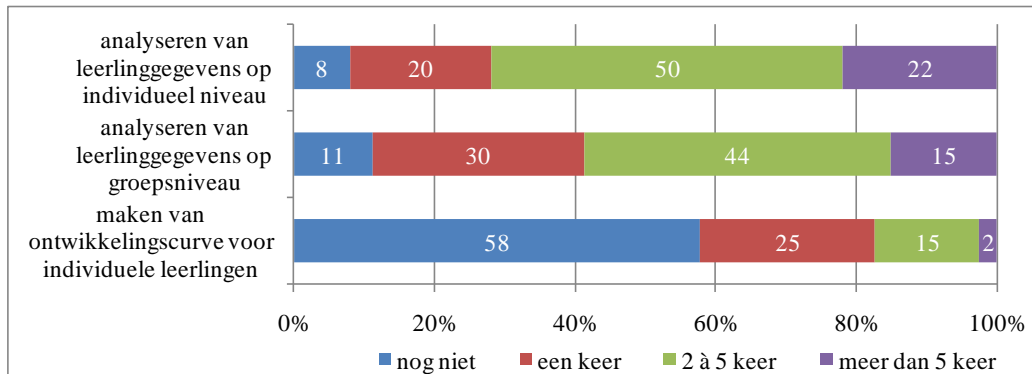

De meeste studenten (80%) hebben gedurende hun stageperiode verschillende keren leerdoelen in een lessenreeks voor leerlingen vastgesteld. Ongeveer 42 procent geeft aan dit meer dan vijf keer te hebben gedaan. Ook is het grootste deel van de studenten betrokken bij het verzamelen van leerlinggegevens. Ongeveer de helft van de studenten heeft tijdens de stage twee tot vijf keer gerichte leerlingobservaties uitgevoerd en heeft toetsresultaten verzameld of geregistreerd. Ongeveer een derde van de studenten doet dit zelfs meer dan vijf keer.

Analyse van de leerlinggegevens tijdens stageperiode

De verzamelde leerlinggegevens worden ook door de studenten geanalyseerd, maar de frequentie wisselt. Dit is in figuur 7.8 weergegeven.

Figuur 7.8 – Aantal keer dat de student tijdens de stage zelf analyses van leerlinggegevens maakt; in procenten (n=252)

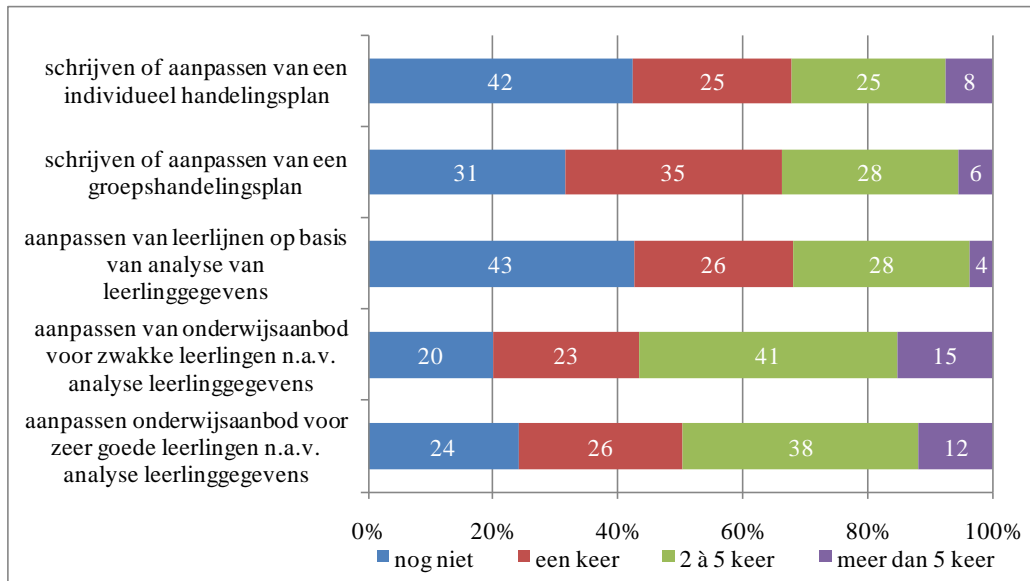

De meeste studenten hebben tijdens de stage wel eens een analyse van leerlinggegevens op individueel of groepsniveau gemaakt. Circa één op de tien heeft dit nog niet gedaan. Respectievelijk heeft 59 en 72 procent van de studenten gedurende de stageperiode meerdere keren deze analyses gemaakt. Het maken van een ontwikkelingscurve voor individuele leerlingen komt volgens de studenten aanzienlijk minder vaak voor tijdens de stage. Meer dan de helft (58%) heeft dit nog niet gedaan. Een kwart doet dit wel eens een keer, ongeveer 17 procent meer dan een keer.

Zelf handelen naar aanleiding van analyse leerlinggegevens tijdens stageperiode

In hoeverre passen de studenten tijdens de stageperiode het onderwijsaanbod aan? In onderstaande figuur is weergegeven hoe vaak ze zelf op basis van de leerlinggegevens een handelingsplan schrijven of het aanbod aanpassen. Dit hoeft niet op basis van zelfgemaakte analyses te zijn geweest. Het kan ook op een analyse gebaseerd zijn die een collega van de stageschool heeft gemaakt.

Figuur 7.9 – Aantal keer dat de student tijdens de stage zelf handelt op basis van de analyse van leerlinggegevens; in procenten (n=254)

In figuur 7.9 zien we dat de studenten iets minder vaak worden betrokken bij het aanpassen van het onderwijsaanbod dan bij de andere onderdelen van opbrengstgericht werken, zoals het verzamelen (figuur 7.7) en het analyseren (figuur 7.8) van leerlinggegevens. Ongeveer een derde van de studenten heeft meerdere keren een individueel of groepshandelingsplan geschreven of aangepast. Respectievelijk heeft 42 en 31 procent dit tijdens de stage nog niet gedaan.

Op basis van analyse van de leerlinggegevens heeft bijna een derde meerdere keren leerlijnen aangepast. Het zelf aanpassen van het onderwijsaanbod voor zwakke of voor zeer goede leerlingen naar aanleiding van een analyse van de leerlinggegevens komt iets vaker voor. Ongeveer de helft (56%) van de studenten heeft meerdere keren aanpassingen voor deze leerlingen gemaakt.

Schaalvariabele toepassen van opbrengstgericht werken tijdens stage

Met uitzondering van de twee items over het vaststellen van leerdoelen en het uitvoeren van leerlingobservaties vormen de items in de figuren 7.7 tot en met 7.9 een betrouwbare schaal over de mate waarin studenten opbrengstgericht werken toepassen

in de stage.⁹ De schaalwaarde over deze negen overgebleven items kan variëren van 1 (nog niet) tot 4 (meer dan 5 keer toegepast). De gemiddelde schaalwaarde van het toepassen van opbrengstgericht werken is 2,5 met een standaarddeviatie van 0,6. De studenten geven dus over het algemeen aan dat ze tijdens de stage verschillende keren onderdelen van opbrengstgericht werken hebben uitgevoerd. Deze schaalwaarde verschilt significant tussen de Pabo's.¹⁰ Ook verschilt de schaal significant tussen de leerjaren.¹¹ Studenten uit latere leerjaren passen iets vaker onderdelen van opbrengstgericht werken in de stage toe.

Invloed van opbrengstgericht werken

Welke invloed is volgens de deelnemende studenten te merken van opbrengstgericht werken op de stageschool? Volgens 60 procent van de deelnemende studenten wordt er regelmatig voor sommige leerlingen aangepast of aanvullend materiaal ingezet tijdens de rekenles. Volgens 35 procent gebeurt dit soms. De studenten hebben er niet allemaal zicht op of door het toepassen van opbrengstgericht werken de organisatie van de lessen in de stageschool is veranderd. De helft geeft aan dit niet te weten. Ruim een derde denkt dat deze organisatie een beetje is veranderd en een op de tien denkt dat opbrengstgericht werken tot een sterke verandering in de lessenorganisatie leidt.

Randvoorwaarden van opbrengstgericht werken op de stageschool

We hebben de studenten naar een aantal randvoorwaarden van opbrengstgericht werken gevraagd. In hoeverre ervaren zij dat opbrengstgericht werken op hun stageschool ondersteund wordt?

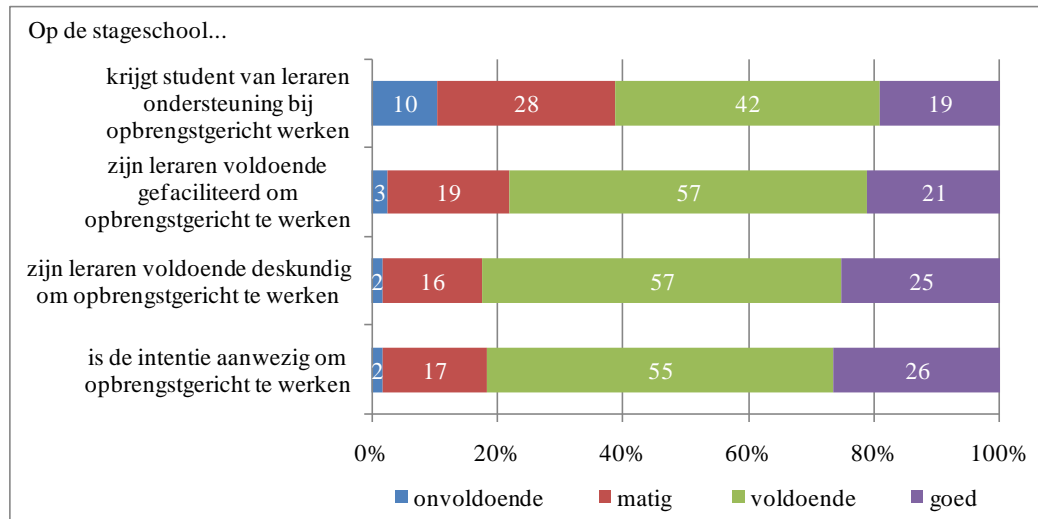
---

9 Cronbachs alfa is voor deze negen items 0,87.

10 $F=16,4$; $p<.01$; $E^2=0,35$.

11 $F=39,3$; $p<.01$; $E^2=0,39$.

Figuur 7.10 – Randvoorwaarden bij opbrengstgericht werken op de stageschool, volgens studenten; in procenten (n=235)

Volgens 61 procent van de deelnemende studenten geven de leraren op de stageschool voldoende tot goede ondersteuning bij opbrengstgericht werken. Iets meer dan een kwart vindt deze ondersteuning matig, één op de tien vindt dit onvoldoende. De meeste studenten denken dat de leraren voldoende tot goed gefaciliteerd (78%) en voldoende deskundig zijn (82%) om opbrengstgericht te kunnen werken. De meeste studenten (81%) vinden ook dat op de stageschool de intentie aanwezig is om opbrengstgericht te werken. Over het algemeen zijn de studenten dus positief over deze randvoorwaarden op de stagescholen.

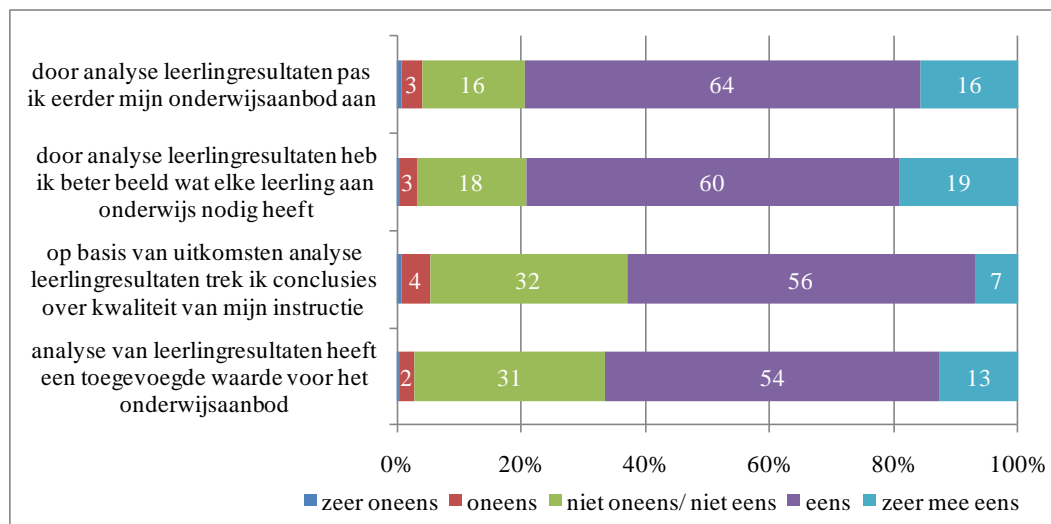
7.4 Successen en knelpunten van opbrengstgericht werken

Tot slot van dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de successen en knelpunten van opbrengstgericht werken. De studenten is een aantal stellingen over opbrengstgericht werken voorgelegd. Als eerste belichten we de stellingen over de mate waarin studenten een toegevoegde waarde zien in de analyse van leerlingresultaten. Vervolgens bekijken we de inspanning die studenten ervaren bij opbrengstgericht werken en de stellingen over het succes van opbrengstgericht werken op de stageschool. Tot slot worden de belangrijkste knelpunten en successen van opbrengstgericht werken kort weergegeven. Deze konden de studenten aan het einde van de vragenlijst in twee open vragen toelichten.

Het gebruik van de analyse van leerlingresultaten voor het onderwijsaanbod

De analyse van leerlingresultaten is een belangrijk onderdeel van opbrengstgericht werken. In figuur 7.11 staan enkele stellingen over deze analyses.

Figuur 7.11 – Gebruik van de analyse van leerlingresultaten voor onderwijsaanbod, volgens studenten; in procenten (n=248)

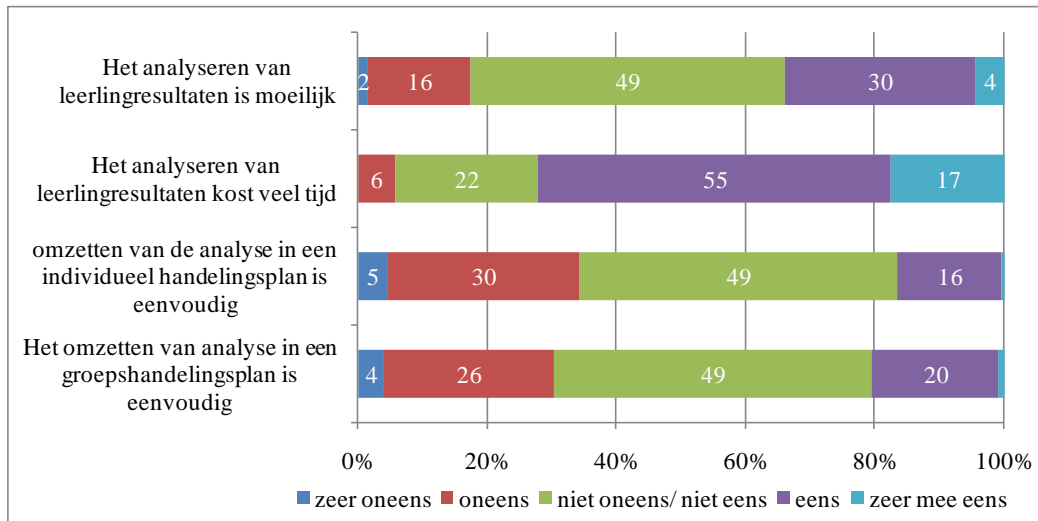
De studenten zijn redelijk positief over het nut van de analyse van leerlingresultaten. In bovenstaande figuur is te zien dat weinig studenten het (zeer) oneens zijn met de stellingen. Bijna 80 procent geeft aan door de analyse van leerlingresultaten eerder het onderwijsaanbod aan te passen en een beter beeld te hebben wat elke leerling nodig heeft. Bijna tweederde trekt op basis van de analyse-uitkomsten conclusies over de kwaliteit van de eigen instructie. Al met al vindt tweederde dat deze analyses een toegevoegde waarde vormen voor het onderwijsaanbod.

Inspanning opbrengstgericht werken

Over het algemeen zijn de studenten positief over het nut van de analyse van leerlingresultaten, maar hoe verhoudt dit zich tot de inspanning die hiervoor nodig is? De studenten is een aantal stellingen over de benodigde inspanning voorgelegd. Deze staan in figuur 7.12.

Figuur 7.12 – Inspanning bij opbrengstgericht werken, volgens studenten; in procenten (n= 245)

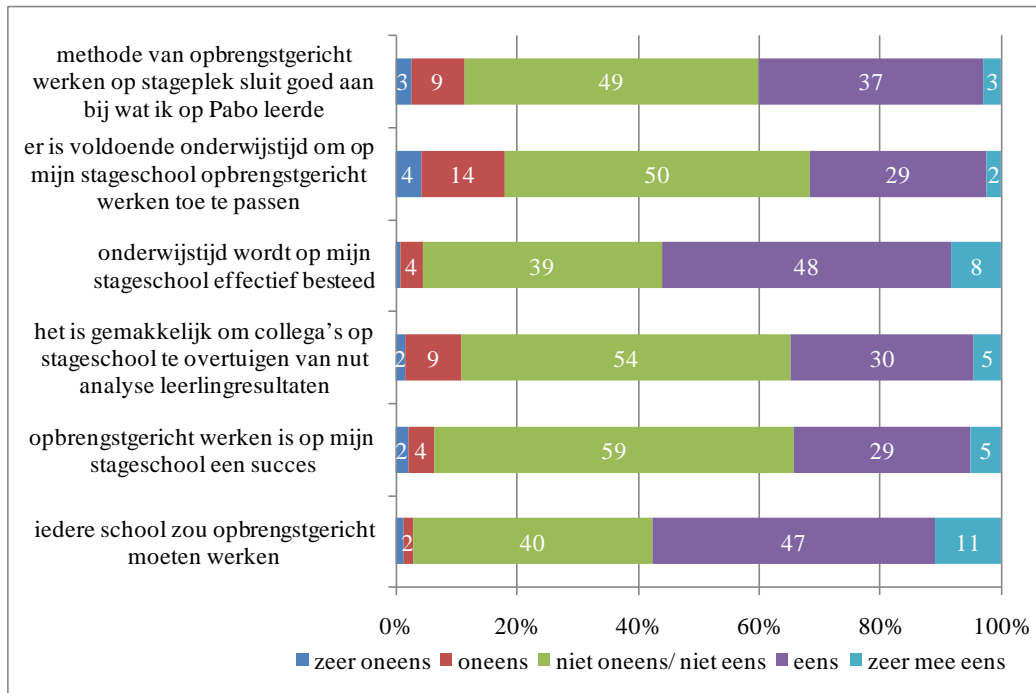

Over het algemeen lijken studenten het analyseren van leerlingresultaten niet erg lastig te vinden. Een derde vindt de analyse moeilijk, maar ongeveer de helft staat hier neutraal tegenover en 18 procent geeft aan er geen moeite mee te hebben. De meerderheid (72%) geeft echter aan dat de analyse van de leerlingresultaten wel veel tijd kost. Het omzetten van de analyse naar een individueel of een groepshandlingsplan is volgens circa een derde niet zo eenvoudig. De meeste studenten zien hier niet tegen op. De helft staat neutraal tegenover de vertaling van analyses naar een individueel of groepshandlingsplan en respectievelijk 16 en 20 procent vindt dit vrij eenvoudig.

Successen van opbrengstgericht werken op de stageschool

We zagen dat studenten opbrengstgericht werken nuttig vinden en afgezien van de tijd die het kost, hebben ze er weinig moeite mee. In hoeverre ervaren de studenten het opbrengstgericht werken op de stageplek dan als een succes? Dit is in figuur 7.13 weergegeven. Uit de figuur blijkt dat over het algemeen de helft van de studenten hier neutraal over is. Bij vier van de zes items in de figuur schommelt het percentage dat het niet eens of niet oneens is met de stelling tussen de 49 en 59 procent. Bij de andere twee items is dit bijna 40 procent. Opvallend is dat weinig studenten antwoorden dat ze opbrengstgericht werken niet als een succes beschouwen.

Figuur 7.13 – Successen tijdens stage van opbrengstgericht werken, volgens studenten, in procenten (n=240)

Ongeveer 40 procent van de studenten vindt dat de methode van opbrengstgericht werken op de stageplek goed aansluit bij de methode van de Pabo. Ruim één op de tien studenten denkt dat dit voor verbetering vatbaar is. Bijna een derde van de studenten vindt dat er op de stageschool voldoende onderwijstijd beschikbaar is voor het toepassen van opbrengstgericht werken. Bijna een op de vijf vindt de beschikbare tijd hiervoor onvoldoende. Toch vindt ruim de helft (58%) dat de onderwijstijd op de stageschool effectief besteed wordt.

Op de stageschool is het volgens ruim eenderde van de studenten gemakkelijk om de collega's te overtuigen van het nut van de analyse van leerlingresultaten. Een even groot aandeel beschouwt opbrengstgericht werken op de stageschool als een succes. Ongeveer 6 procent is het hier niet mee eens.

Hoewel niet alle studenten het op de stageschool een groot succes vinden, is ruim de helft van de studenten (58%) van mening dat iedere school opbrengstgericht zou moeten werken. Ongeveer 40 procent is hier neutraal over, maar bijna geen enkele student is het hiermee oneens.

Succes van opbrengstgericht werken als schaalvariabele

De stellingen over de successen van opbrengstgericht werken vormen gezamenlijk een betrouwbare schaal.¹² Dit zijn de items uit de figuren 7.11 tot en met 7.13, met uitzondering van de twee stellingen over knelpunten die meten of het analyseren van leerlingresultaten veel tijd kost en of dit moeilijk is. De schaalscore over deze twaalf items kan variëren van 1 (zeer mee oneens) tot 5 (zeer mee eens).

De gemiddelde schaalwaarde van de items met betrekking tot de vaardigheid in opbrengstgericht werken is 3,4 met een standaarddeviatie van 0,4. De studenten zijn dus over het algemeen neutraal tot voorzichtig positief over opbrengstgericht werken. Deze schaalwaarde verschilt significant tussen de Pabo's en tussen de leerjaren.¹³ De hogere leerjaren lijken iets positiever dan de eerdere jaren.

Knelpunten bij opbrengstgericht werken

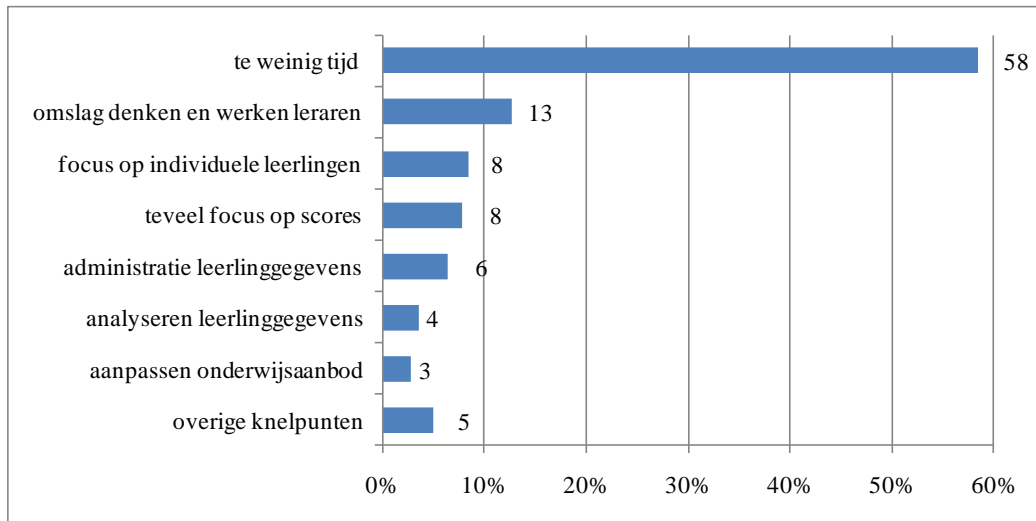
Tot slot van dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de open vragen over de knelpunten en de successen van opbrengstgericht werken. Deze werd ingevuld door respectievelijk 142 en 161 studenten. Alle open antwoorden zijn ingedeeld in categorieën, zodat het inzichtelijk is welke thema's het meest genoemd worden. Aan de hand van deze thema's worden de antwoorden van de studenten toegelicht. De ingedeelde knelpunten en successen staan respectievelijk in figuur 7.14 en 7.15. Als eerste worden de knelpunten toegelicht.

---

12 Cronbachs alfa is voor deze twaalf items 0,76.

13 Verschil tussen de: - Pabo's: F=4,3; p<.00 ; E²=0,13
                              - Leerjaren: F=7,3; p<.00 ; E²=0,11.

Figuur 7.14 – Knelpunten bij opbrengstgericht werken, indeling van open antwoorden van de studenten; in procenten (n=143)

Toelichting: studenten kunnen meerdere knelpunten signaleren bij opbrengstgericht werken. Derhalve hoeft de som van de percentages niet gelijk te zijn aan 100.

In figuur 7.14 is te zien dat meer dan de helft van de studenten (58%) tijdgebrek als een belangrijk knelpunt beschouwt. Een student geeft aan dat het “veel tijd kost om het werk van leerlingen te analyseren en individuele handelingsplannen te maken”. Een andere student beaamt dit: “het kost redelijk veel tijd om alles goed te verwerken en hier handelingsplannen bij te maken”. Dit tijdgebrek wordt jammer gevonden want “elke leerling volgen kost veel tijd, maar is wel goed”. Een andere student schrijft dat opbrengstgericht werken “veel tijd kost, maar tegelijkertijd levert het wel veel op”.

Ongeveer 13 procent van de studenten geeft aan dat opbrengstgericht werken bij leraren een omslag in denken en werkmethodes vereist. Zij zien dit als een risico: “veel leraren zullen eraan moeten werken, omdat het een totaal andere manier van lesgeven is”. Sommige studenten vinden bijscholing dan ook noodzakelijk. Een ander geeft aan dat er nog te weinig over opbrengstgericht werken bekend is “waardoor de houding van veel leerkrachten nog niet positief genoeg is”.

Een deel van de studenten (8%) ziet de focus en het differentiëren voor individuele leerlingen als een knelpunt. Ze vinden opbrengstgericht werken soms “veel gericht op individuele kinderen”. Een student legt dit risico uit: “het is heel veel werk om alles voor elk kind uit te zoeken en voor elk kind aparte pakketjes te maken”.

Ongeveer 8 procent van de studenten waarschuwt dat “scores niet alles zeggen”. Ze vinden dat opbrengstgericht werken soms teveel focust op toetsresultaten, maar “niet alle opbrengsten zijn meetbaar”.

Daarnaast vindt een aantal studenten (5%) dat opbrengstgericht werken voor veel papierwerk en extra administratieve last zorgt. Circa 4 procent vindt het analyseren van de leerlingresultaten, het aanpassen van het onderwijsaanbod of het schrijven van een handelingsplan een knelpunt. Maar hierbij wordt aangegeven dat oefening helpt: “ (...) als je het meer gaat doen, zal het steeds makkelijker gaan”.

Tot slot worden er nog enkele overige knelpunten gesignaleerd, zoals het maken van “een goed begin” of het uit het oog verliezen van de doelen. Een student noemt opbrengstgericht werken “weer een nieuw idee, er zijn al zoveel vernieuwingen”.

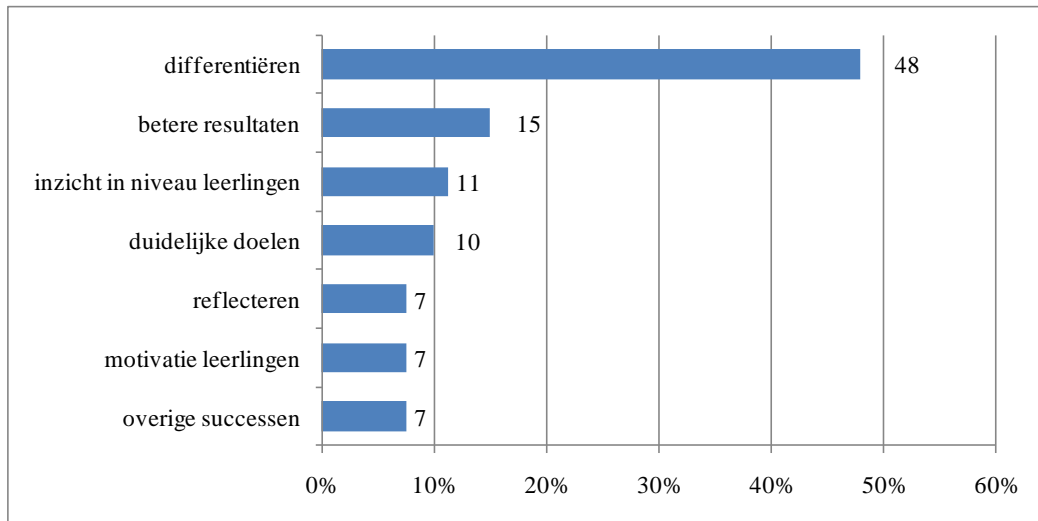
Successen van opbrengstgericht werken

Wat zijn volgens de studenten de belangrijkste successen van opbrengstgericht werken? In figuur 7.15 staan de open antwoorden die de studenten hierover konden geven per thema ingedeeld.

De helft (48%) van de studenten vindt het differentiëren van de lesstof het belangrijkste succes. Een student geeft aan dat door het opbrengstgericht werken “je heel goed weet wat het niveau van de leerlingen is, en daar is instructie op aan te passen”. Een ander noemt “het in kaart brengen van de kinderen, zodat het onderwijs aangepast kan worden” een succes. Een andere student voegt toe: “leerlingen krijgen hierdoor de kans om zich beter en sneller te ontwikkelen”. De studenten vinden het een succes dat opbrengstgericht onderwijs “beter aansluit bij de leerlingen”.

Ongeveer 15 procent van de studenten ziet de resultaten van de leerlingen verbeteren door opbrengstgericht werken. Volgens een student stijgen de resultaten door de betere aansluiting op de onderwijsbehoeften van het individuele kind. Een student schrijft dat het een succes is omdat de “ontwikkeling vooruit gaat en dit meetbaar is”. Een andere student vult aan dat “je duidelijk kunt aantonen wat leerlingen hebben behaald”. Er wordt ook iets cynischer gereageerd. Een student ziet “betere resultaten voor de inspectie”.

Figuur 7.15 – Successen van opbrengstgericht werken, indeling open antwoorden van studenten; in procenten (n=161)

Toelichting: studenten kunnen meerdere successen signaleren bij opbrengstgericht werken. Derhalve is de som van de percentages groter dan 100.

Door opbrengstgericht werken ontstaat er beter zicht op het niveau van de leerlingen. Dit is volgens 11 procent een belangrijk succes. De studenten vinden dat het “een goed inzicht van de resultaten” geeft of de mogelijkheid biedt om “positieve factoren van de leerlingen in kaart te brengen”. Bijna een even groot aandeel vindt dat het stellen van duidelijke doelen een belangrijke toevoeging is. Een student geeft aan dat het een succes is om “doelen van tevoren te bespreken, dus weten waar je naartoe werkt met kinderen en dat kinderen dit zelf beseffen”.

Opbrengstgericht werken kan helpen bij de reflectie op het eigen handelen. Ongeveer 7 procent ziet dit als een belangrijk succes: “door de analyse van de toetsen kun je je onderwijs daarop aanpassen”. Hier voegt een ander aan toe dat door een “beter beeld van de onderwijsbehoeften, meer aandacht is voor de kwaliteit van je instructie”.

Volgens een aantal studenten (7%) neemt ook de motivatie van de leerlingen toe. Ze vinden dat de leerlingen beter en met meer enthousiasme werken. Volgens de studenten komt dit doordat ze betere begeleiding, beter inzicht in hun prestaties of meer structuur krijgen. “Ze weten waar het om gaat in de les, en wat ze leren”.

Ten slotte worden er nog enkele overige successen gesignaleerd. Een paar studenten geven aan door het opbrengstgericht werken tijdswinst te boeken. Het is efficiënter. Ook wordt het maken van een groepsplan als een belangrijk succes genoemd.

7.5 Samenvatting

In dit hoofdstuk hebben we beschreven wat de studenten vinden van opbrengstgericht werken op de Pabo en gedurende de stage. Studenten zijn redelijk positief over de voorbereiding op de Pabo. De studenten vinden dat de Pabo's meer aandacht aan de eerste stadia van opbrengstgericht werken (stellen van leerdoelen en het verzamelen van leerlinggegevens) besteden dan aan de latere stadia, zoals het analyseren van de leerlinggegevens en het aanpassen van het onderwijsaanbod. Studenten geven aan dat ze op de Pabo op deze laatste twee onderdelen beter voorbereid willen worden. Ze voelen zich in de latere stadia van opbrengstgericht werken dan ook minder vaardig dan in de eerdere.

Gedurende de stage hebben de studenten kunnen beschikken over verschillende leerlinggegevens om opbrengstgericht te werken. Daarnaast verzamelen ze tijdens de stage ook regelmatig zelf leerlinggegevens, deze worden ook regelmatig door de studenten zelf geanalyseerd. Tijdens de stage doen studenten iets minder vaak ervaring op met het aanpassen van het onderwijsaanbod, bijvoorbeeld door het schrijven van een handelingsplan.

Studenten vinden opbrengstgericht werken nuttig. Ze vinden het analyseren van leerlingresultaten niet moeilijk, maar ze vinden dat het wel veel tijd kost. De factor tijd noemen ze dan ook als het belangrijkste knelpunt. Als belangrijkste succes noemen de studenten het inzicht in het differentiëren en betere resultaten. De helft van de studenten vindt dat iedere school opbrengstgericht zou moeten werken.

8 Samenvatting en conclusies

8.1 Inleiding en doel van het onderzoek

Werken aan de kwaliteit van het primair onderwijs

Ter versterking van de kwaliteit van het primair onderwijs voert de PO-Raad de Kwaliteitsagenda PO uit. In verband hiermee wordt onder meer gewerkt aan verbetering van het taal/lees- en rekenonderwijs op basisscholen. Een belangrijk onderdeel van de activiteiten in het kader van de verbetering van de kwaliteit is de versterkte aandacht voor opbrengstgericht werken (OGW). Dit houdt in dat onderwijsgevendend systematisch doelen stellen, gegevens verzamelen en analyseren over de resultaten van het onderwijs dat zij geven en dat zij het onderwijs daardoor beter afstemmen op de mogelijkheden en behoeften van de leerlingen.

Eén van de uitgangspunten in de Kwaliteitsagenda is dat de competenties van de leerkracht van cruciaal belang zijn voor de kwaliteit van het onderwijs. Een logisch gevolg daarvan is dat de aandacht van de Kwaliteitsagenda ook is gericht op de opleidingen tot leerkracht in het basisonderwijs, de Pabo's.

Opbrengstgericht werken in de Pabo

In de loop van 2009 hebben dertien Pabo's subsidie van de PO-Raad ontvangen voor een project dat is gericht op het stimuleren van de aandacht voor opbrengstgericht werken in de lerarenopleiding. In de loop van 2010 zijn daar nog negen Pabo's aan toegevoegd. Het gaat om een subsidie van 35.000 Euro per project. Met deze activiteiten beoogt de PO-Raad het effect van de taal/lees- en rekenverbetertrajecten en taalpilots te versterken. Een voorwaarde voor subsidiëring was dat een aanvraag werd ingediend in samenwerking tussen Pabo, lectoren, schoolbesturen en basisscholen. De belangrijkste doelen van het project zijn dat studenten leren systematisch gebruik te maken van gegevens over leerlingen om het onderwijs te verbeteren en dat deze aanpak ook in de basisscholen wordt ingevoerd.

De projecten zijn door de Pabo's zelf opgezet. Elk van de projecten kent een eigen invulling en tijdsplanning. Soms wordt aangesloten bij eerdere projecten van de Pabo. Van het project dat de Pabo's uitvoeren, wordt verwacht dat dit niet alleen bijdraagt aan een grotere mate van gerichtheid op opbrengstgericht werken door de studenten

(leraren in opleiding), maar dat het ook een uitstralingseffect heeft naar de scholen voor primair onderwijs waarmee de Pabo's in het kader van het project samenwerken.

Doel en opzet van het onderzoek

Het Projectbureau Kwaliteit van de PO-Raad heeft het ITS verzocht om het project 'Opbrengstgericht werken in de Pabo' te evalueren. Het onderzoek richt zich op de activiteiten van de Pabo, maar laat ook de invloed van opbrengstgericht werken tijdens de stage zien. We hebben de volgende onderzoeksvragen gesteld:

- Welke activiteiten worden in de lerarenopleiding aan de Pabo en in de opleidingscholen uitgevoerd om leraren in opleiding te bekwamen in het opbrengstgericht werken bij taal/lezen en/of rekenen?
- Wat is hiervan het effect op de attitudes en competenties van de leraren in opleiding met betrekking tot opbrengstgericht werken bij taal/lezen en/of rekenen?
- Wat is het effect van de aanpak gericht op opbrengstgericht werken in de opleidingsscholen die met de Pabo's samenwerken in het kader van het project?

Het onderzoek bestaat uit vier gevalstudies en een schriftelijke enquête bij Pabo-studenten. In de hier volgende paragrafen geven wij een samenvatting van de belangrijkste conclusies.

8.2 Gevalsstudies bij vier Pabo's

In de gevalstudies hebben we onderzocht hoe opbrengstgericht werken op een viertal Pabo's vorm heeft gekregen en wat dit voor deze Pabo's betekent. De vier benaderde Pabo's zijn Pabo Fontys te 's-Hertogenbosch, Saxion Hogescholen te Deventer, Pabo Edith Stein te Hengelo en Pabo Theo Thijssen van de Hogeschool Utrecht. Van deze Pabo's zijn de relevante projectdocumenten geanalyseerd en gesprekken gevoerd met de projectleider, de lector, betrokken docenten en één of enkele bij OGW betrokken basisscholen. Bij de selectie is rekening gehouden met een evenredige vertegenwoordiging van projecten gericht op taal/leesonderwijs en projecten gericht op rekenonderwijs. Aan de projectleiders bij de Pabo's is gevraagd enkele basisscholen te noemen die we zouden kunnen benaderen voor een gesprek over het project.

Aanleiding

We zien dat op alle vier de Pabo's het project over opbrengstgericht werken aansluit bij of een vervolg is op eerdere projecten. Binnen deze Pabo's is er hierdoor meestal draagvlak om het project vorm te geven. Bij Fontys wordt opbrengstgericht werken gebruikt om de PARWO-didactiek verder uit te rollen, bij Saxion past het project

binnen de activiteiten van de Daltongroep van deze Pabo, bij Edith Stein sluit het OGW-project aan op eerdere activiteiten in het kader van het Enschedese Leesverbeterproject en bij Pabo Theo Thijssen sluit het aan bij de taalpilots waar de lector nauw bij betrokken is. De subsidie die door de PO-Raad in het vooruitzicht werd gesteld, vormde dus een mogelijkheid om bestaande plannen te versnellen en/of lopende activiteiten uit te breiden.

Organisatie van het project

Op de vier Pabo's is opbrengstgericht werken opgenomen in het curriculum. De gebruikelijke aanpak is dat dit relatief kleinschalig start, binnen één vakgroep, waarna dit verder uitgebreid kan worden. Bij drie van de vier bezochte Pabo's is een groot deel of de gehele vakgroep bij de uitvoering van het project betrokken. Bij de Hogeschool Utrecht was het project aanvankelijk in handen van de lector en één docent, maar dit is inmiddels uitgebreid. Ook bij de Daltongroep van Saxion wordt het vooral door twee personen uitgevoerd. De Fontys-Pabo in Den Bosch is de enige bezochte Pabo die externe partners heeft betrokken om een deel van het project vorm te geven.

Aanpak van OGW in de Pabo

Via de colleges zijn de studenten geïntroduceerd in het opbrengstgericht werken. Eén Pabo geeft aan dat de studenten gedurende het semester kennismaken met opbrengstgericht werken en zich er in een afstudeeronderzoek in kunnen verdiepen. Pabo Edith Stein heeft er voor gekozen om ook zelf opbrengstgericht les te geven (onder het motto 'teach what you preach'). Binnen Saxion wordt het als extra module gegeven, studenten worden door middel van stellingen uitgedaagd om erover na te denken.

Betekenis van OGW voor de Pabo

De meeste betrokkenen zijn het er over eens dat opbrengstgericht werken een andere manier van werken is. Sommigen zeggen dat het een cultuuromslag vereist. Als bijkomend voordeel wordt genoemd dat OGW leidt tot meer sturing en richting binnen het Pabo-programma.

Docenten van de Pabo dienen volgens bijna alle geïnterviewden bijgeschoold te worden in opbrengstgericht werken. Over het algemeen zijn de bij het project betrokken docenten enthousiast over de werkwijze. De Pabo's hebben elk een eigen tijdpad voor de invoering van opbrengstgericht werken. Bij Saxion wordt de discussie over de betekenis van opbrengstgericht werken nog volop gevoerd, terwijl bij de Pabo Edith Stein al van de docenten wordt verwacht dat zij zelf op een opbrengstgerichte wijze college geven.

De betrokken docenten op de Pabo hebben interesse in opbrengstgericht werken. Ook bij de andere vakgroepen neemt de belangstelling voor opbrengstgericht werken toe. Binnen de Pabo's wordt door de docenten verder gediscussieerd over de mogelijkheden en onmogelijkheden van opbrengstgericht werken. Het kan een beter beeld geven van de meest recente inzichten, houvast bieden in de eigen lessen of meer zicht op de lesdoelen. Daarnaast merkt Fontys ook een grote betrokkenheid bij de PARWO-didactiek. Drie Pabo's hebben een studiemiddag of conferentie over opbrengstgericht werken georganiseerd, deze verliepen naar tevredenheid.

OGW in de basisscholen

De basisscholen die te maken hebben met het project over opbrengstgericht werken, komen hier met name mee in aanraking wanneer studenten hier stages volgen. Over het algemeen zijn de geïnterviewde functionarissen van de basisscholen niet heel nauw bij de uitvoering van het project betrokken. Ze zijn geïnteresseerd in het project, maar op het moment dat de vraaggesprekken plaatsvonden, was het project of de stage nog te kort bezig om een uitstraling te hebben in de basisschool. In enkele scholen geeft men wel aan zelf OGW toe te passen, maar men merkt daar niet veel van het project op de Pabo.

Enkele Pabo's bieden overigens ook nascholingscursussen aan waarin opbrengstgericht werken aan bod komt. Twee scholen geven aan dat ze een Pabo hebben benaderd omdat ze te maken hadden met tegenvallende resultaten bij taal/lezen of rekenen. De Pabo's hebben deze scholen begeleid en gedurende de bijscholing kwam ook opbrengstgericht werken aan bod. In één van de gesprekken wordt opgemerkt dat sommige basisscholen pas geïnteresseerd zijn in opbrengstgericht werken als ze door de Inspectie als zwak worden gezien.

Betekenis van OGW voor de studenten

Voor de studenten kan opbrengstgericht werken zwaar op het programma drukken. Zij kunnen hierdoor bijvoorbeeld minder vrijheden krijgen. Studenten dienen beter het studiejaar te plannen, het tijdschema is door het opbrengstgericht werken strakker. Indien ze bij een stageschool zijn begonnen met het verzamelen van data is het moeilijk om van stageplaats te wisselen. Als opdrachten op een bepaald moment af moeten zijn om deze tijdens de colleges te bespreken, moeten de studenten zich aan die planning houden. Er wordt ook opgemerkt dat studenten nu minder vrij zijn om colleges te verzuimen.

Bij één van de Pabo's wordt opgemerkt dat studenten die afkomstig zijn van het vwo minder moeite met opbrengstgericht werken hebben dan studenten die afkomstig zijn van het mbo. Daarbij wordt aangetekend dat de instroom vanuit het mbo toeneemt.

Knelpunten

De vier Pabo's geven aan dat opbrengstgericht werken een cultuuromslag vraagt. Deze omslag kost tijd. Eén Pabo noemt als knelpunt dat er geen nascholingscursussen beschikbaar zijn voor Pabo-docenten op het gebied van opbrengstgericht werken. In een andere Pabo wordt opgemerkt dat er nog weinig bruikbare publicaties over opbrengstgericht werken zijn. De aanwezigheid van dergelijke literatuur en praktijkvoorbeelden kan de implementatie van opbrengstgericht werken op de Pabo's ondersteunen, zo is het gevoel.

Een ander knelpunt dat genoemd wordt is het risico om teveel te focussen op de resultaten. Sommige gespreksdeelnemers geven aan dat er gewaakt moet worden voor een te grote nadruk op reken- en taaltoetsen.

De onbekendheid met opbrengstgericht werken kan voor weerstand zorgen bij de basisscholen of Pabo's. Ook dat wordt als knelpunt genoemd. Betrokkenen geven aan dat het advies om opbrengstgericht te gaan werken bijvoorbeeld geïnterpreteerd kan worden alsof het onderwijs voorheen niet op opbrengsten gericht is geweest.

Successen

De betrokkenen van de Pabo's vinden opbrengstgericht werken een succes voor de studenten. Het biedt een duidelijke focus op de onderwijspraktijk en biedt studenten bijvoorbeeld een handvat waarmee ze op hun lessen kunnen reflecteren. De geïnterviewden in de Pabo's geven aan dat de opdrachten die studenten uitvoeren beter worden. Ook wordt opgemerkt dat de houding van de studenten door opbrengstgericht werken kritischer is geworden.

Verwachtingen voor toekomst

Opbrengstgericht werken is bij de Pabo's opgenomen in het instellingsplan of in het curriculum. De borging is bij de vier gevalsstudies dus geregeld. De Pabo's hebben OGW een plek gegeven binnen een vakgroep en de komende jaren streeft men naar uitbreiding door implementatie in andere vakgroepen en onderdelen.

Concluderend kunnen we stellen dat de vier Pabo's die zijn bezocht in het kader van de gevalsstudies elk op eigen wijze en in eigen tempo opbrengstgericht werken heb-

ben opgepakt. Niet overal is opbrengstgericht werken in de hele Pabo geïntegreerd. De meeste activiteiten vinden in eerste instantie plaats binnen de Pabo's en zijn gerelateerd aan het onderwijs daar. Het kost docenten op de Pabo's soms moeite om opbrengstgericht te werken. Professionalisering blijft nodig. De geïnterviewden vinden het succesvol dat het eigen onderwijs binnen de Pabo ter discussie wordt gesteld. De activiteiten van studenten binnen de basisscholen waar ze stage lopen, hebben volgens de scholen nauwelijks uitstralingseffecten teweeggebracht. Voor een deel komt dit omdat deze evaluatie volgens de geïnterviewden nog te vroeg komt.

8.3 Opbrengstgericht werken volgens de studenten

Via een schriftelijke enquête is gevraagd wat de studenten vinden van de aandacht voor opbrengstgericht werken op de Pabo en de toepassing ervan gedurende de stage. De vragenlijst is ingevuld door 283 studenten, verspreid over 12 Pabo's. Er zijn tussen de Pabo's en tussen de leerjaren kleine, maar significante verschillen in de resultaten van de enquête. Deze verschillen zijn logisch, de Pabo's hebben immers allemaal een eigen curriculum en een eigen tijdspad voor de implementatie van opbrengstgericht werken.

Aandacht voor opbrengstgericht werken op de Pabo

Over het algemeen zijn de studenten redelijk positief over de voorbereiding op opbrengstgericht werken zoals die door de Pabo wordt verzorgd. De meerderheid van de studenten vindt dat de Pabo's voldoende aandacht besteden aan het vaststellen van de leerdoelen voor leerlingen. Ook het verzamelen van leerlinggegevens komt volgens hen voldoende aan bod. Ongeveer tweederde van de studenten vindt dat er voor het uitvoeren van gerichte leerlingobservaties en het verzamelen van leerlinggegevens door middel van methodegebonden toetsen op de Pabo's voldoende aandacht is.

Bijna de helft van de studenten vindt de aandacht voor methoden om leerlingobservaties of schriftelijk werk van leerlingen te analyseren voldoende. Een derde vindt de aandacht voor methoden om leerlinggegevens te analyseren die via een leerlingvolgsysteem of overige toetsen zijn verzameld, voldoende.

Bijna tweederde van de studenten vindt dat er matig tot onvoldoende aandacht is voor de wijze waarop op basis van de analyse van leerlinggegevens kan worden beslist of een onderwijsinterventie nodig is. Het maken van een individueel of een groepshandlingsplan krijgt volgens respectievelijk de helft en zes van de tien studenten voldoende aandacht.

De studenten vinden dus dat de Pabo's meer aandacht besteden aan de eerste stadia van opbrengstgericht werken zoals het stellen van leerdoelen en het verzamelen van leerlinggegevens, dan aan de latere stadia zoals het analyseren van de leerlinggegevens en het aanpassen van het onderwijsaanbod.

Mate waarin studenten zich vaardig voelen in opbrengstgericht werken

De meeste studenten voelen zich vaardig in de eerste stadia van opbrengstgericht werken, zoals het stellen van leerdoelen voor leerlingen en het verzamelen en registreren van leerlinggegevens. In de analyse van deze leerlinggegevens voelt ruim tweederde zich vaardig. Het maken van een handelingsplan of het bijstellen van het onderwijsaanbod is volgens de helft geen probleem, de andere helft voelt zich hier enigszins tot niet zo vaardig in. Bijna de helft vindt zichzelf vaardig in opbrengstgericht onderwijs in het algemeen.

Het aandeel studenten dat zich vaardig voelt in de eerdere stadia van OGW is groter dan dit aandeel in de latere stadia. Dit is niet verwonderlijk, want de latere stadia kregen volgens de studenten minder aandacht in de voorbereiding op de Pabo. Om het gevoel van vaardigheid te vergroten, zouden de Pabo's hieraan meer aandacht moeten besteden. Studenten geven dan ook aan dat ze beter voorbereid willen worden in de latere stadia van opbrengstgericht werken. Ze hebben behoefte aan meer aandacht voor het uitvoeren en interpreteren van gerichte leerlingobservaties, het analyseren en interpreteren van toetsgegevens en het schrijven van individuele of groepshandelingsplannen. De Pabo's kunnen aan deze onderdelen meer aandacht schenken.

Opbrengstgericht werken tijdens de stage

Bijna alle aan het onderzoek deelnemende studenten lopen stage of hebben tijdens een eerdere stage ervaring opgedaan met opbrengstgericht werken. Wat zijn de ervaringen met opbrengstgericht werken tijdens de stage? De meeste studenten hebben op de stageschool de beschikking over leerlinggegevens die gebruikt kunnen worden voor opbrengstgericht werken, zoals het schriftelijk werk van leerlingen, leerlingobservaties, Cito-leerlingvolgsysteem of methodegebonden toetsen.

Gedurende de stage passen de meeste studenten (vier van de vijf) de onderdelen uit de eerste fasen van opbrengstgericht werken meerdere keren toe. Het gaat daarbij om het vaststellen van leerdoelen in een lessenreeks voor leerlingen, het uitvoeren van gerichte leerlingobservaties en/of het verzamelen van toetsresultaten. De studenten kunnen betrokken worden bij de verwerking van de gegevens. Bijna driekwart heeft meerdere keren leerlinggegevens op individueel niveau geanalyseerd, de helft deed dit meerdere keren op groepsniveau.

Het vertalen van de analyses naar een aanpassing in het onderwijsaanbod gebeurt iets minder vaak tijdens de stage. Op basis van de analyse van leerlinggegevens schrijft of wijzigt een derde van de studenten meerdere keren een individueel of groepshandlingsplan of past een leerlijn aan. De helft van de studenten past meerdere keren naar aanleiding van de analyses het onderwijsaanbod aan voor zwakke of voor zeer goede leerlingen.

Net als bij de voorbereiding op opbrengstgericht werken zien we dus ook bij de daadwerkelijke uitvoering op de stageschool dat de latere stadia van opbrengstgericht werken (analyseren en aanpassen van het onderwijsaanbod) minder vaak aan bod komen.

Randvoorwaarden voor opbrengstgericht werken op de stageschool

De deelnemende studenten denken dat op de stageschool aan een aantal randvoorwaarden voor opbrengstgericht werken wordt voldaan. Vier van de vijf vinden dat op de stageschool leraren voldoende gefaciliteerd en deskundig zijn om opbrengstgericht te werken en dat hiervoor de intentie aanwezig is. Drie van de vijf vinden dat ze van de leraren op de stageschool voldoende ondersteuning krijgen.

Successen en knelpunten van opbrengstgericht werken

Studenten vinden opbrengstgericht werken over het algemeen nuttig. De meerderheid geeft aan door de analyse van leerlingresultaten eerder het onderwijsaanbod aan te passen, een beter beeld te hebben van de onderwijsbehoeften en conclusies te kunnen trekken over de kwaliteit van de eigen instructie. De studenten vinden het analyseren van leerlingresultaten niet moeilijk, maar ze vinden dat het wel veel tijd kost. Een op de drie vindt het niet gemakkelijk om een analyse van leerlinggegevens te vertalen naar een individueel handlingsplan of een groepsplan.

De studenten zijn iets neutraler over het succes van opbrengstgericht werken. Twee vijfde geeft aan dat de methode van opbrengstgericht werken op de stageplek aansluit bij de methode van de Pabo. Ongeveer een derde van de studenten vindt dat er op de stageschool voldoende onderwijstijd is om opbrengstgericht te werken of dat opbrengstgericht werken op de stageschool een succes is. Iets meer dan de helft van de studenten vindt dat iedere school opbrengstgericht zou moeten werken.

Het belangrijkste knelpunt dat de studenten zien bij opbrengstgericht werken, is dat het analyseren van leerlingresultaten of het schrijven van een handlingsplan volgens hen veel tijd kost. Een ander knelpunt dat de studenten signaleren, is de vereiste omslag in het denken en werken dat opbrengstgericht werken van leraren vereist. Vol-

gens deze studenten is bijscholing dan nuttig. Daarnaast wordt een te grote focus op individuele leerlingen of op toetscores door een aantal studenten als knelpunt gesignaleerd.

Als belangrijkste succes van OGW noemen de studenten het differentiëren van de lesstof. Ze geven aan dat ze door analyse van leerlingresultaten de instructie kunnen aanpassen. Andere successen die de studenten noemen, zijn de verbetering van de resultaten, het inzicht in het niveau van de leerlingen en dat de leerlingen duidelijke leerdoelen hebben.

8.4 Tot slot

Het ITS heeft opbrengstgericht werken op de Pabo's onderzocht via vier gevalstudies en een enquête onder Pabo-studenten. Uit de gevalstudies blijkt dat de Pabo's op het moment van de interviews nog volop bezig zijn met de implementatie van opbrengstgericht werken binnen de Pabo. Er is relatief kleinschalig begonnen, met het voornemen om dit later verder uit te breiden. Uit de interviews met basisscholen blijkt dat het project nog weinig uitstraling heeft in de basisscholen. Men merkt er nog niet zoveel van. Desondanks geven de studenten in de enquête aan dat ze regelmatig onderdelen van opbrengstgericht werken toepassen tijdens hun stage.

Literatuur

- Gelderblom, G. (2009). *Effectief omgaan met verschillen in het rekenonderwijs*. Amersfoort: CPS Onderwijsontwikkeling en advies.
- Inspectie van het Onderwijs (2008) *Basisvaardigheden rekenen-wiskunde in het basisonderwijs Een onderzoek naar het niveau van rekenen-wiskunde in het basisonderwijs en naar verschillen tussen scholen met lage, gemiddelde en goede rekenwiskunderesultaten*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Janssen, J., Van der Schoot, F., & Hemker, B. (2005). *Balans van het rekenwiskundeonderwijs aan het einde van de basisschool 4. Uitkomsten van de vierde peiling in 2004*. Arnhem: Cito.
- Johnson, J.H. (2000). Data-Driven School Improvement. *Journal of School Improvement*, 1 (1), 16-19.
- Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (2009). *Rekenonderwijs op de basisschool. Analyse en sleutels tot verbetering*. Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen.
- Ledoux, G., Blok, H., & Boogaard, M. (2009). *Opbrengstgericht werken. Over de waarde van meetgestuurd onderwijs*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut.
- McLeod, S. (2005). *Data-driven Teachers*. Minneapolis: University of Minnesota; CASTLE; College of Education and Human Development.
- Meelissen, M.R.M., & Drent, M. (2008). *TIMMS-2007 Nederland. Trends in leerprestaties in exacte vakken in het basisonderwijs*. Enschede: Universiteit Twente; Vakgroep Onderwijsorganisatie en -management.
- Ministerie van OCW (2008). *'Krachtig meesterschap'. Kwaliteitsagenda voor het opleiden van leraren 2008-2011*. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Noyce, P., Perda, D., & Traver, R. (2000). Creating Data-Driven Schools. *Educational Leadership*, 57 (5), 52-56.
- Onderwijsraad (2008). *Partners in onderwijsopbrengst*. Den Haag: Onderwijsraad.

In het primair onderwijs is er de laatste jaren meer aandacht gekomen voor opbrengstgericht werken. Dit houdt in dat leraren de vorderingen van hun leerlingen systematisch in kaart brengen en analyseren en dat zij de resultaten daarvan gebruiken om het onderwijs te verbeteren. Om toekomstige leraren hierop beter voor te bereiden, zijn ook Pabo's zich op opbrengstgericht werken gaan richten. De PO-Raad stimuleert dit door hiervoor subsidies ter beschikking te stellen.

In dit onderzoeksverslag presenteren wij de resultaten van een onderzoek naar opbrengstgericht werken in de Pabo's. Dit is uitgevoerd in opdracht van het Projectbureau Kwaliteit van de PO-Raad. Via vier gevalstudies, aangevuld met een enquête bij studenten van twaalf Pabo's, geeft dit onderzoeksverslag een beeld van de stand van zaken op dit gebied. Daarbij komen zowel projecten gericht op taal en/of lezen als projecten gericht op rekenen aan bod.

Uit het onderzoek blijkt dat de bezochte Pabo's relatief kleinschalig van start zijn gegaan, maar dat er plannen zijn om de opbrengstgerichte aanpak verder uit te breiden over het curriculum.

De studenten zijn in het algemeen positief over de manier waarop zij op opbrengstgericht werken worden voorbereid.